

ISSN 2523-4552
DOI 10.34015

ВІСНИК ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ

BULLETIN OF THE PENITENTIARY ASSOCIATION OF UKRAINE

№ 2(28)/2024

ВІСНИК ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ

Науковий журнал

Видається: щоквартально

Заснований в серпні 2017 року

Журнал внесено до бази даних цитувань CrossRef (США)

**Індексується в міжнародній наукометричній базі даних
Index Copernicus International Journal Master List (Польща)**

2(28), 2024

**Київ
Пенітенціарна асоціація України
Науково-дослідний інститут публічного права
2024**

**ВІСНИК ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ
АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ 2024/№ 2(28)**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

ЗАСНОВНИКИ: ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «ПЕНІТЕНЦІАРНА АСОЦІАЦІЯ УКРАЇНИ»

ТА ПРИВАТНА УСТАНОВА «НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА».

СВІДОЦТВО ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ ДРУКОВАНОГО ЗАСОБУ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

СЕРІЯ КВ № 22858-12758 ПР ВІД 28 СЕРПНЯ 2017 РОКУ.

УХВАЛЕНО ДО ДРУКУ ВЧЕНОЮ РАДОЮ НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА
15 КВІТНЯ 2024 РОКУ №5.

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ ВКЛЮЧЕНО ДО **КАТЕГОРІЇ «Б»** ПЕРЕЛІКУ НАУКОВИХ ФАХОВИХ ВИДАНЬ З
ЮРИДИЧНИХ ДИСЦИПЛІН НА ПІДСТАВІ НАКАЗУ МОН УКРАЇНИ ВІД 28 ГРУДНЯ 2019 РОКУ № 1643.

Редакційна колегія

Бараш Є. Ю., доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, член Правління Громадської організації «Пенітенціарна асоціація України» (**головний редактор, голова редакційної колегії**)

Степанюк А. Х., доктор юридичних наук, професор, завідувач відділу дослідження проблем кримінального та кримінально-виконавчого права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України (**заступник голови редакційної колегії**)

Галуцько В. В., доктор юридичних наук, професор, директор Науково-дослідного інституту публічного права

Андрєєв Д. В., доктор юридичних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту №3 Національної академії внутрішніх справ

Батиргарєєва В. С., доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, директор Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

Безпалова О. І., доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри адміністративної діяльності поліції Харківського національного університету внутрішніх справ

Головко О. М., доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, проректор з науково-педагогічної роботи Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Денисюк С. Ф., доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник Науково-дослідного інституту публічного права

Дрозд О. Ю., доктор юридичних наук, доцент, начальник відділу докторантури та ад'юнктури Національної академії внутрішніх справ

Зозуля Є. В., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри загальноправових дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України

Ковальська В. В., доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Науково-дослідного інституту публічного права

Колб О. Г., доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, член Правління Громадської організації «Пенітенціарна асоціація України»

Крикушенко О. Г., кандидат юридичних наук, заслужений юрист України, член Правління Громадської організації «Пенітенціарна асоціація України»

Музика А. А., доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України

Россіхін В. В., доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України, проректор з інноваційно-корпоративної роботи та адміністрування Харківського національного університету радіоелектроніки

Яковець І. С., доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, перший заступник директора Державної установи «Центр пробачення»

Ярмиш О. Н., доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України, головний науковий співробітник Інституту законодавства Верховної Ради України, член Громадської організації «Пенітенціарна асоціація України»

Іноземні члени редколегії

Р. Гай, доктор філософії, професор, завідувач кафедри кримінального правосуддя Університету штату Нью-Йорк в Освего (США)

Г. Міканадзе, кандидат юридичних наук, Генеральний секретар парламенту Грузії, професор Грузинського Національного університету СЕУ (Грузія)

П. Хомчинські, доктор філософії, доцент, професор кафедри соціології організації та управління Інституту соціології Університету м. Лодзь (Польща)

М. Штука, доктор наук, директор управління соціальної профілактики і ресоціалізації, Ягеллонський університет (Польща)

М. Каламан, доктор гуманістичних наук, доцент Інституту педагогіки, Вища Лінгвістична школа в м. Ченстохові (Польща)

М. Шикут, доктор філософії, Університет Миколая Коперніка в Торуні, професійний куратор Районного суду м. Лемборк (Польща)

А. Айрапетян, кандидат юридичних наук, директор юридичного інституту Міністерства юстиції Республіки Вірменія (Республіка Вірменія)

Відповідальний за випуск: кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник **Голубов А. Є.**

ISSN 2523-4552

Key title: Visnik Penitenciarної asociacii Ukraїni (Print)

Abbreviated key title: Visn. Penitī asoc. Ukr. (Print)

Parallel title: Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine

Адреса редакції:

вул. Г. Кірпи, 2 А, м. Київ, 03035,

тел. 067 174 92 01; e-mail: visnyk_pa@ukr.net

www.visnykpau.com

BULLETIN

OF THE PENITENTIARY ASSOCIATION OF UKRAINE

Scientific Journal

Issued: quarterly

Established in August of 2017

The journal is entered into CrossRef (USA)

**Indexed in the Index Copernicus International
Journals Master List (Poland)**

2(28), 2024

**Kiev
Penitentiary association of Ukraine
Scientific Institute of Public Law
2024**

BULLETIN OF THE PENITENTIARY

SCIENTIFIC JOURNAL

ASSOCIATION OF UKRAINE 2024/№ 2(28)

FOUNDERS: PUBLIC ORGANIZATION «PENITENTIARY ASSOCIATION OF UKRAINE» AND PRIVATE INSTITUTION «SCIENTIFIC INSTITUTE OF PUBLIC LAW». QUARTERLY PUBLISHED.

THE CERTIFICATE OF STATE REGISTRATION OF PRINTED MASSMEDIA: SERIES KB №22858-12758 ПП DATED AUGUST 28, 2017

THE PUBLICATION IS APPROVED BY THE ACADEMIC COUNCIL OF THE SCIENTIFIC INSTITUTE OF PUBLIC LAW ON APRIL 15, 2024, №5

THE SCIENTIFIC JOURNAL IS INCLUDED INTO THE **CATEGORY "B"** LIST OF THE SCIENTIFIC PROFESSIONAL EDITIONS IN THE SPHERE OF THE LEGAL DISCIPLINES ON THE BASIS OF THE ORDER NO 1643 OF THE MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE OF DECEMBER 28, 2019

Editorial Board

Ye. Barash, Doctor of Law, Prof., Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Member of the Board of the PO «Penitentiary Association of Ukraine» (**Head of the Editorial Board**)

A. Stepaniuk, Doctor of Law, Prof., Head of department of Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems of the National Academy of Law Sciences of Ukraine (**Vice Head of the Editorial Board**).

V. Galunko, Doctor of Law, Prof., Director of the Scientific Institute of Public Law

D. Andrieev, Doctor of Law, Prof., Head of the Educational and Research Institute №3 of the National Academy of Internal Affairs

V. Batyrgareieva, Doctor of Law, Senior Researcher, Director of Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems of the National Academy of Law Sciences of Ukraine

O. Bespalova, Doctor of Law, Prof., Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Head of the Chair of the Police Administrative Activities of the Kharkiv National University of Internal Affairs

O. Holovko, Doctor of Law, Prof., Honored Lawyer of Ukraine, Vice-President for Research and Education of V. N. Karazin Kharkiv National University

S. Denysiuk, Doctor of Law, Prof., Leading Researcher of the Scientific Institute of Public Law

O. Drozd, Doctor of Law, Associated Professor, Chief of the Unit of Doctoral Programme and Postgraduate Military Course of National Academy of Internal Affairs

Ye. Zozulia, Doctor of Law, Prof., Professor of the General Legal Disciplines Department of the Donetsk Law Institute of MIA of Ukraine

V. Kovalska, Doctor of Law, Senior Researcher, Leading Researcher of the Scientific Institute of Public Law

O. Kolb, Doctor of Law, Prof., Honored Lawyer of Ukraine, Member of the Board of the PO «Penitentiary Association of Ukraine»

O. Krykushenko, PhD, Honored Lawyer of Ukraine, Member of the Board of the PO «Penitentiary Association of Ukraine»

A. Muzyka, Doctor of Law, Prof., Corresponding Member of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine

V. Rossikhin, Doctor of Law, Prof., Honored Worker of Education of Ukraine, Vice-Rector for Innovative Corporate Work and Administration of the Kharkiv National University of Radio Electronics

I. Yakovets, Doctor of Law, Senior Researcher, First Deputy Director of the State Institution «Centre of Probation»

O. Yarmysh, Doctor of Law, Prof., Corresponding Member of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine, Chief Researcher of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine, Member of the PO «Penitentiary Association of Ukraine»

Foreign members of the editorial board

R. Guy, PhD, Prof., Chair Department of Criminal Justice, State University of New York at Oswego (USA)

G. Mikanadze PhD, Secretary General of the Parliament of Georgia, Associated Professor at Georgian National University SEU (Georgia)

P. Chomczynski, PhD, As. Prof., The Sociology of Organization and Management Department, University of Lodz (Poland)

M. Sztuka, Dr. Sc., Director of Department of social prevention and resocialization, Jagiellonian University (Poland)

M. Kalaman, PhD, As. Prof., of the Institute of Pedagogy of the High Linguistic School of Chénstohov (Poland)

M. Shykut, PhD, Nicolaus Copernicus University in Torun, professional curator in Leborg district court (Poland)

A. Hayrapetyan, PhD, Director Law Institute of the Ministry of Justice of the Republic of Armenia (Republic of Armenia)

Responsible for release: Candidate of legal sciences, Senior researcher **A. Holubov**.

ISSN 2523-4552

Key title: Visnik Penitenciarної asociacii Ukraïni (Print)

Abbreviated key title: Visn. Penit. i asoc. Ukr. (Print)

Parallel title: Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine

Address of Editorial Board:

2 A, H.Kirpy str. Kyiv, 03035,

tel. 067 174 92 01 E-mail:

visnyk_pa@ukr.net www.visnykpau.com

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

DOI: 10.34015/2523-4552.2024.2.01

УДК 94(477.43). 084 "1953"

Ярмиш О. Н.,

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
професор кафедри теорії та
історії держави і права Національної
академії Служби безпеки України,
заслужений юрист України
ORCID: 0000-0002-4811-4520

Греченко В. А.,

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри гуманітарних
дисциплін та українознавства,
Харківський національний університет
внутрішніх справ, заслужений
працівник освіти України
ORCID: 0000-0002-6046-0178

СПРАВА ПОДІЛЬСЬКОГО РАЙХАРЧОТОРГУ В М. КИЄВІ (1953 Р.)

На початку 1953 р., на схилі сталінського тоталітарного режиму, економічна злочинність в радянській державі продовжувала залишатися на високому рівні. Про це свідчить, зокрема, достатньо типова для того часу справа Подільського райхарчоторгу м. Києва. Злочинна зграя у кількості 13 осіб, в яку входили кілька директорів цієї структури, завідувачі магазинами та продавці, упродовж 1945-1952 рр., користуючись своїм службовим становищем, доступом до дефіцитних в усі радянські часи продуктів, використовуючи шахрайські способи (збільшення вологості булочок, які випікалися, риби, яка коптілася, систему виписки подвійних накладних, укладення фіктивних актів) здійснювали розкрадання в особливо крупних розмірах, загальна сума яких склала 5,66 млн рублів. Ці дії були кваліфіковані як діяльність «ворогів народу» у стилі 1937 року. Великий масштаб розкрадань надав цій справі резонансного значення, - тому про хід судового процесу доповідалося очільникові республіки – першому секретареві ЦК КПУ – Л. Г. Мельникову. Значення процесу також підкреслює те, що справа розглядалася Верховним судом республіки в якості суду першої інстанції (це передбачалося законодавством щодо особливо вагомих справ), державне обвинувачення в суді підтримував І. Д. Ардеріхін – заступник прокурора УРСР,

а підсумкову довідку про процес підписав Голова Верховного суду УРСР П. Х. Нощенко. Обвинувачені, судячи з матеріалів судового процесу, були людьми низьких моральних якостей, більшість з них була членами компартії, їхніми вчинками керувала жадібність та прагнення досягти високого рівня життя будь-яким, навіть незаконним, способом. Вони скористалися недоліками соціалізму, неспроможністю радянської держави забезпечити своїх громадян необхідною кількістю продуктів, продажністю компартійних та радянських керівників Подільського району, недостатнім контролем за діяльністю райхарчоторгу з боку вищих органів. І все це відбувалося в добу правління Сталіна, а славленого «порядку» не було.

Ключові слова: Україна, 1953-й рік, торгівля, суд, міліція, протидія економічній злочинності.

Постановка проблеми. Економічна злочинність – це, як відомо, економічна діяльність, яка здійснюється систематично на професійній основі методами, забороненими законом, спрямована на отримання прибутку, і здатна суттєво впливати на організацію і функціонування господарського механізму. Протидія економічній злочинності упродовж усієї радянської історії була важливим напрямом діяльності різних правоохоронних органів. Способи та методи діяльності злочинців у цій сфері багато в чому залишаються однаковими протягом багатьох років, а протидія їм теж спирається на попередній досвід. Тому вивчення резонансних справ та проявів економічної злочинності минулих років має не лише науково-академічне, а й конкретно-практичне значення, як от справа Подільського райхарчоторгу м. Києва 1953 р., про яку далі йтиме мова.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ця тема ніколи не досліджувалася в українській історико-правничій літературі. Деякі аспекти, що стосуються загальноісторичного тла політичних подій, криміногенної ситуації, яка склалася на початку 1950-х років в республіці,

вивчалися в дисертаціях С. А. Саблука [1], О. В. Пристайко [2], М. М. Геруса [3]. Ця тема також знайшла своє певне висвітлення в монографії авторів даної статті «Міліція в Україні в період часткової лібералізації політичного режиму (березень 1953 – серпень 1962 рр.): історико-правове дослідження» [4] та деяких попередніх публікаціях авторів [5, 6, 7]. Основним джерелом для даної публікації стала справа з Центрального державного архіву громадських об'єднань та українців (ЦДАГОУ) – Ф.1 Оп.24. Спр 2811 [9], матеріали якої раніше ніколи не публікувалися в науковій літературі.

Постановка завдання. Автори, спираючись на документальний матеріал з центрального архіву, прагнули показати на прикладі типової справи про розкрадання в Подільському райхарчоторзі м. Києва прояви економічної злочинності в післявоєнні роки, розкрити деякі передумови та причини цієї злочинності, які мали корені в самій природі соціалізму, хабарництві компартійної верхівки міськрайону та керівників торгівельної організації.

Виклад основного матеріалу. 13 січня 1953 р., в один день з по-

відомленням про слідство у справі «лікарів-шкідників» [10], у Києві почався судовий процес над групою розкрадачів з Подільського райхарчоторгу м. Києва. Про початок та хід цього процесу адміністративний відділ ЦК КП України щоденно подавав письмову інформацію 1-му секретареві ЦК КПУ Л.Г. Мельникову. Чи випадковим був такий збіг дат повідомлень про два ці процеси? В радянсько-комуністичні часи одночасність таких кампаній навряд чи була випадковою. Інше питання – чому про цей процес доповідали особисто «шефу всієї України»? Тут відповідь очевидніша – це означало, що йому надавали суттєвого значення, вважали непересічною подією, яка заслуговує на увагу керівника республіки і має резонансне значення і для населення. Поєднання цих процесів у часі може означати прагнення республіканської компартійної верхівки показати, що не лише в Москві ведеться боротьба зі злочинністю, але й у столиці радянської України- Києві. Можливо, цим хотіли досягти кумулятивного ефекту - посилити враження від своєї роботи у сфері протидії злочинності і вразити не лише союзне керівництво, але й місцеве населення, показавши себе завзятими борцями зі злочинністю. Це було тим більше необхідно, оскільки дефіцити продовольчих товарів в той час постійно відчувалися більшістю населення, а тепер провину за це можна було покласти на розкрадачів з торгівлі, що було частковою правдою, відвернувши увагу від недоліків радянського соціалізму, який упродовж усієї своєї історії не зміг забезпечити достатку населенню, особливо у сфері продовольства.

На лаві підсудних опинилися 13 осіб – колишніх працівників Подільського райхарчоторгу м. Києва, 10 з яких повністю визнали свою вину, а решта - частково. 10 були членами КПРС.У залі судового засідання знаходилося біля 800 осіб [9, с. 128], які мали спеціальні перепустки і вхід яких контролювався міліцією. Це означало, що склад «глядачів», як це робилося й на інших гучних процесах, починаючи з 1930-х років – періоду «Великого терору», був ретельно підібраним.

Першим покази давав колишній завідувач виробництвом райхарчоторгу Серебряник (в документі прізвища підсудних даються без ініціалів – авт.), який повідомив, що в райхарчоторзі працював з 1944 р. У 1945 р. тільки що призначений директором торгу Рабінович став вимагати від нього щомісячного хабаря в 10 тис. рублів, по 2 тис. від цеху. Після грошової реформи 1947 р. Серебряник почав передавати йому по 5 тис. рублів. Всього таким шляхом передав колишнім директорам Подільського райхарчоторгу Рабіновичу – 380 тис. рублів, Лебедеву – 55 тис., Єременку – 35 тис. руб. Крім того, Серебряник свідчив, що в різний час передав представникові Київського міськторгвідділу Левіну-Когану – 200 тис. руб. Особисто ним було присвоєно більше 160 тис. руб., які він приховував на 16 ощадних книжках, виданих на пред'явника, закопаними в землю та інші місця. Ці гроші були отримані шляхом погіршення якості продукції, що випускалася, утворювалися надлишки, які безобліково реалізовувалися в магазинах через директорів та продавців, які теж мали свою частку [9, с. 129]. Серебряник стверджував, що його

примусили стати на злочинний шлях колишні керівники райхарчоторгу, що викликало сміх присутніх у залі судових засідань.

Колишній директор райхарчоторгу Єременко заявив, що початком його злочинної діяльності стала бесіда з колишнім 1-м секретарем Подільського райкому КПУ П. Ф. Негодою, який, зустрівшись з ним після повернення з курорту, запропонував надати йому продуктів та спиртних напоїв на 12 осіб для вечірки на честь його приїзду, що Єременко і виконав. Тобто, з підказки слідчих чи самотійно (в що не дуже віриться!) підсудний намагався перекласти вину за організацію хабарництва на представника компартійного органу, і не рядового, а очільника району столиці республіки – м. Києва. Навряд чи він це зробив би, якби не знав, що цей керівник знаходиться під слідством, про що йому, найвірогідніше, і повідомив слідчий, очевидно, допитуючись, чи не було у Єременка злочинних зв'язків з 1-м секретарем Подільського райкому КПУ.

Після цього Єременко зустрівся з Рабіновичем, який детально охарактеризував працівників харчоторгу, повідомивши про їхні наміри дати йому гроші (хабарі), на що він дав згоду. Хабарі він отримував від 12 осіб, які збирали їх з продавців. Всього отримав 70 тис. рублів, 30 тис. з яких передав колишньому директорові Чуєнкові. Визнав, що брав у підпорядкованих магазинах фрукти та овочі, заявивши, що нібито розплачувався за них грішми [9, с. 130].

Інший колишній директор райхарчоторгу Лебедев показав, що гроші в завідувачки магазином Хіль-

ко він не вимагав, як вона каже, а вона сама заносила в кабінет, коли він був один і клала їх на стіл, а коли він нібито хотів в'яснити, звідки гроші та для чого занесені, вона втікала з кабінету. А гроші він забирав собі. Таке наївне пояснення, яке, звичайно, не могло когось переконати: ні суддів, ні глядачів у залі судового засідання. На це інший підсудний – Серебряник подав репліку, що хоча попередній підсудний і «лебідь», але від відповідальності йому не улетіти [9, с. 132].

Лебедев також показав, що за час його керівництва збитки райхарчоторгу склали 2 млн 36 тис. рублів. У залі судового засідання почалися обурені вигуки: «Ось, хто підриває торгівлю, вішати їх треба» [9, с. 133].

Підсудний Левін, колишній завідувач магазином, показав, що отримував у заступника завідувача фруктовим складом Дорфмана яблука 1-го сорту, продавав їх як яблука 1-го сорту, а потім випишував нову накладну на третій сорт яблук за тим же номером, першу накладну знищували, а за другою звітували. Різницю в ціні ділили між собою. Він також брав участь в покритті недостачі по магазину №732, бо завідувач магазином Белогородський систематично пиячив, вів розпусний спосіб життя, на роботу не з'являвся. У магазин приїжджав на таксі з жінками, брав закуски, випивку та від'їжджав. Його дії ніхто з керівництва не міг припинити, оскільки вони були пов'язані злочинним отриманням від нього грошей. Довго недостачу приховували фальшивими ревізіями, а Белогородський, бачачи таке, нахабнів ще більше і довів розтрату по магазину до 167 тис. руб. Єременко зібрав нараду завідувачів магазинів,

які були з ним на злочинному зв'язку, де вимагав покрити цю недостачу. Недостача була покрита шляхом виписки безтоварних накладних на магазини, з якими «співпрацювали» злочинці, та внесенням готівкових коштів, набутих злочинним шляхом. Левін заявив, що при обшуку у нього було вилучено 146 тис. рублів. Прокурор продемонстрував залу фото цих грошей в скляних банках. На питання, чому гроші зберігалися в скляних банках, Левін відповів: «Щоб не зіпсувалися», на що зал відповів вибухом сміху [9, с. 134].

Підсудний Ланцман, колишній завідувач фруктовим складом, покази давав, як відзначав автор записки в ЦК КПУ, неширо, загальними фразами, але вимушений був визнати, що з Левіним і Дорфманом по 200 накладних відпустив зі складу яблука 1-го сорту за 3-й сорт, на чому особисто присвоїв 40 тис. руб [9, с. 134].

Свідки – представники фруктових радгоспів, які поставляли фрукти Подільському райхарчоторгу, розповідали, з якою любов'ю вони вирощували фрукти, і з презирством викривали підсудних. На питання експерта, чи могли за 3 дні шляху прийти в непридатність 30% їхніх першосортних яблук, головний агроном фрукторадгоспу «Червоний партизан» відповів, що «така можливість виключається. Зараз суду і народу видно, що стали непридатними не 30% наших яблук, а 100% керівництва Подільського райхарчоторгу» [9, с. 134], що викликало сміх в залі.

Під час перерви на процесі, присутні висловлювали свою думку, обговорювали почуте та побачене.

Один з них - літня людина, років 60, сказала, що працює сторожем, заробляє мало, іноді буває сердитим за поганого постачання в м. Києві, а «виявляється – причина в іншому - в радянську торгівлю прокралися шахраї. Ми тут також винні, що не допомагаємо органам їх ловити. Прийдеш в магазин, іноді не дадуть здачу копійок 10-20 і ти мовчиш, а у цих людей за прилавком розвиваються великі апетити і вони починають вчиняти великі злочини» [9, с. 135].

Було встановлено, що невідомо як у зал засідання пройшла дружина підсудного Чупахіна, яка потім була виведена. Була дана вказівка Київському міському компартії посилити контроль за виданням перепусток, а міліції - посилити пропускну систему [9, с. 135]. Це підтверджує висловлену нами раніше думку про відбір глядачів у залу судових засідань і вказує на «контролера» цього відбору – Київський міський компартій.

Інші присутні в залі засідань відзначили, що погано контролюється робота торгівельних організацій з боку міністерства торгівлі, державного контролю та міліції. Особливо погано, як вони вважали, слідкують за роботою баз поставників. Ці бази на свій розсуд видавали товари, комусь дефіцитні в будь-якій кількості, а комусь - з обмеженнями. Було чимало висловлювань щодо репресивних заходів проти членів сімей підсудних. Пропонувалося виселити їх з Києва [9, с. 136-137].

Під час судового розгляду справи була встановлена злочинна діяльність санітарного лікаря Подільського райхарчоторгу Шерман, яка проходила спочатку у справі як свідок. Зловживаючи службовим

становищем, вона систематично вимагала і брала хабарі у директорів магазинів. Її взяли під варту у залі суду [9, с. 137].

Державне обвинувачення в суді підтримував прокурор І. Д. Ардеріхін – заступник прокурора УРСР, що ще раз свідчить про значення, якого надавалося цьому процесу. Він, як тоді було прийнято (йшов січень 1953 року), дав політичну оцінку злочину, підкресливши, що суд над розкрадачами з райхарчоторгу є суд «над ворогами народу». Він також повідомив, що колишні керівники Подільського району, які були покровителями злочинців, притягнуті до відповідальності. Прокурор висловив переконання, що не можуть залишатися непокараними дружини та повнолітні діти обвинувачених як співучасники злочинів. Злочинці завдали державі матеріальної шкоди на суму понад 5 млн.660 тис.руб. В основному розкрадалися фрукти, овочі, хлібобулочні вироби. Повідомлення про ці факти присутні в залі засідань суду зустріли з обуренням та вигуками: «Розстріляти їх усіх». Вимога прокурора визначити усім підсудним покарання терміном на 25 років була зустрінуто оплесками присутніх [9, с. 140].

Завідувач адміністративним відділом ЦК КПУ І. Голинний, який був автором цієї доповідної записки 1-му секретареві ЦК КПУ Л.Г. Мельникову, дозволив собі і критичні зауваження на адресу заступника про-

курора республіки Ардеріхіна. Поряд з позитивної оцінкою промови Ардеріхіна, - як він писав, - «слід відзначити, що детальний виклад низки малозначних фактів злочину, знижував його гостроту та розсіював увагу присутніх в залі. Адвокати в своїх промовах правильно оцінювали зібрані судом докази вини своїх підзахисних, але просили суд врахувати участь деяких з них у Другій світовій війні» [9, с. 140].

Підсудний Куперштейн, виголошуючи останнє слово, весь час плакав. Підсудний Роянський сказав, що вирок, який буде винесений судом, буде правильним, справедливим і він не в змозі просити про його пом'якшення [9, с. 141].

5 лютого 1953 р. у повідомленні в ЦК КПУ Голова Верховного суду УРСР П. Х. Нощенко¹ підвів підсумки цього процесу. Він вказав на основні способи розкрадання в райхарчоторзі. Для розкрадання злочинці використовували різноманітні способи: збільшення вологості булочок, які випікалися, збільшення вологості риби, яка коптілася, систему виписки подвійних накладних, укладення фіктивних актів і т.д. Розкрадачі в Подільському райхарчоторзі знаходилися під протекцією колишнього 1-го секретаря Подільського райкому КПУ Негоди та голови Подільського райвиконкому Бови, які, як показали деякі підсудні, самі отримували частину вкраденого грошима та продуктами. Вони притягувалися до

¹ **Нощенко** Петро Хомич (1907 – 1967) – український радянський діяч органів юстиції. У 1931 р. закінчив Ленінградський інститут радянського будівництва і права. У 1938–1940 рр. – прокурор Ворошиловградської області. У 1940–1945 рр. — прокурор Сталінської області. 1945–1948 рр. – 1-й заступник прокурора Української РСР. 1948–1957 рр. – голова Верховного Суду Української РСР. У 1957–1960 рр. – заступник Київського окружного транспортного прокурора. У 1960–1962 рр. – помічник прокурора Української РСР у справах спеціальної прокуратури.

кримінальної відповідальності. На судовому засіданні було встановлено, що не притягнуті до кримінальної відповідальності співучасники розкрадань – це дружини та близькі підсудних. Так, дружина Рабіновича, у якого вилучено 167 150 руб., закопані в с. Носівка Чернігівської області, мала багато речей, куплених на вкрадені гроші. Не притягнута була й родичка Рабіновича, на садибі якої в с. Носівка були закопані вкрадені гроші та цінності. Те ж саме можна сказати щодо дружини Куперштейна, у якого в квартирі, в стіні, були замуровані 11 оцадних книжок на пред'явника на суму 70 тис. руб. Не притягувалась на слідстві також дружина Серебряника. Суд притягнув до кримінальної відповідальності 6 укривачів та пособників розкрадачів. З 13 засуджених один отримав вирок – 20 років, а всі інші – по 25 років позбавлення волі, з поразкою в правах на 5 років. Їхнє майно було конфісковане. Був також задоволений позов Подільського райхарчоторгу, – з усіх підсудних солідарно було стягнуто завдану шкоду на суму 5 млн 660 тис. 235 рублів 75 коп. [9, с. 163-164].

Висновки. Отже, можна констатувати, що справа Подільського райхарчоторгу м. Києва була достатньо типовим проявом економічної злочинності радянських часів. Злочинна зграя у кількості 13 осіб, в яку входили кілька директорів цього райхарчоторгу, завідувачі магазинами та продавці в цій структурі, упродовж 1945-1952 рр., користуючись своїм службовим становищем, доступом до дефіцитних в усі радянські часи продуктів, використовуючи шахрайські способи (збільшення вологості булочок, які випікалися,

риби, яка коптилася, систему виписки подвійних накладних, укладення фіктивних актів) здійснювали розкрадання в особливо крупних розмірах, загальна сума яких склала 5,66 млн рублів. Можливо, тому їхню діяльність кваліфікували як діяльність «ворогів народу» у стилі 1937 року. Очевидно, що саме великий масштаб розкрадань і надав цій справі резонансного значення, - тому про хід судового процесу доповідалося найголовнішій посадовій особі республіки – першому секретареві ЦК КПУ – Л. Г. Мельникову, причому робилося це щоденно, що теж підкреслює значення, яке приділялося цьому процесу. Якби значення було меншим, то доповідали б за результатами процесу або просто абзацем у загальному зведенні про стан злочинності в республіці за якийсь період (скажімо, за місяць). Значення процесу також підкреслює те, що справа розглядалася Верховним судом УРСР, державне обвинувачення в суді підтримував заступник прокурора УРСР, а підсумкову довідку про процес підписав Голова Верховного суду УРСР П. Х. Нощенко. Щоденні звіти на ім'я Л. Г. Мельникова готувалися в адміністративному відділі ЦК КПУ, який опікався усіма правоохоронними органами і його завідувач І. Голинний дозволив собі критичні зауваження на адресу заступника прокурора УРСР, що ще раз свідчить про те, що «керівною і спрямовуючою силою» в республіці в цей час була компартія. Глядачів в зал судового засідання теж відбирали представники компартії з Київського міськкому КПУ, тобто і це було під контролем правлячої партії тоталітарного режиму. Обвинувачені, судячи з матеріалів судового про-

цесу, були людьми низьких моральних якостей, більшість з них була членами компартії, їхніми вчинками керувала жадібність та прагнення досягти високого рівня життя будь-яким, хай навіть незаконним, способом. Вони скористалися недоліками соціалізму, неспроможністю радянської держави забезпечити своїх

громадян необхідною кількістю продуктів, продажністю компартійних та радянських керівників Подільського району, недостатнім контролем за діяльністю райхарчоторгу з боку вищих органів. І, насамкінець, відзначимо, що все відбувалося в добу правління Сталіна, а славленого «порядку» не було.

Список використаних джерел

1. Саблук С. А. Кримінально-правовий контроль за злочинністю в Україні у 1922-1960 рр. : дис... докт. юр. Наук : 12.00.01, Київ, 2017. 476 с.
2. Пристайко О. В. НКВС-МВС УРСР (1934-1954 рр.): структурна побудова та функції (історико-правове дослідження) : дис...канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ. 2021. 272 с.
3. Герус М. М. Кримінальне судочинство в УРСР у післявоєнний період (1945-1958 рр.): історико-правове дослідження: дис...канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків. 2021. 272 с.
4. Греченко В. А., Ярмиш О. Н. Міліція в Україні в період часткової лібералізації політичного режиму (березень 1953 – серпень 1962 рр.) : історико-правове дослідження. Х. : Промарт, 2024. 452 с.
5. Греченко В. А. 1953-й рік в історії міліції Української РСР. *Світ Кліо*. 2021. №2. (1). С. 36–47.
6. Греченко В. А. «Харківська справа» 1953 року. Шлях успіху і перспективи розвитку (до 26-ї річниці заснування Харківського національного університету внутрішніх справ) : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 листоп. 2020 р.) / редкол.: Д. В. Швець (голова), О. М. Бандурка, С. М. Гусаров та ін. ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2020. С. 156–158.
7. Ярмиш О. Н., Греченко В. А. «Справа про патоку» – перший резонансний економічний злочин в деокупованому Харкові (1943 р.). Education and science of today: intersectoral issues and development of sciences: Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ»with Proceedings of the V International Scientific and Practical Conference, Cambridge, August18, 2023. Cambridge: P.C. Publishing House & European Scientific Platform, 2023. Рр. 79–82.
8. Ярмиш О. Н., Греченко В. А. Смерть тирана. Як населення України реагувало на кончину Сталіна. (Із донесень, перлюстрації та зведень державної безпеки). *LexInform. Юридичні новини України*. 2022. 6 листопада.
9. Центральний державний архів громадських об'єднань та україніки (ЦДАГОУ). Ф.1. Оп.24. Спр 2811. Арк. 128-144.
10. Справа лікарів : Вікіпедія. URL. : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0_%D0%BB%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%B2 (дата звернення: 17.03.2024).

References

1. Sabluk, S.A. (2017). Criminal and legal control over crime in Ukraine in 1922-1960: Dissertation for Doctor of Law. Kyiv, 2017. 476 p. [in Ukrainian].

2. Prystayko, O.V.(2021). NKVD-MVS of the Ukrainian SSR (1934-1954): structural structure and functions (historical and legal research): Dissertation of C. Law: 12.00.01. Kyiv, 2021.272 p. . [in Ukrainian].
3. Gerus, M. M. (2021).. Criminal justice in the Ukrainian SSR in the post-war period (1945-1958): historical and legal research: dis...c. jurid. sciences: 12.00.01. Kharkiv, 2021.272 p.. [in Ukrainian].
4. Grechenko, V. A., Yarmysh, O.N. (2024). The police in Ukraine during the period of partial liberalization of the political regime (March 1953 – August 1962): a historical and legal study. Kh.: Promart, 2024.452 p.[in Ukrainian].
5. Grechenko V.A.(2021). 1953 in the history of the militia of the Ukrainian SSR. World of Clio.2. (1).36–47. [in Ukrainian].
6. Grechenko, V.A. (2020). "Kharkiv case" 1953. The path of success and development prospects (to the 26th anniversary of the founding of the Kharkiv National University of Internal Affairs): materials of the international scientific and practical conference (Kharkiv, November 20, 2020) / editors: D. V. Shvets (chairman), O. M. Bandurka, S. M. Gusarov and others; Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kharkiv. National University of Internal Affairs. Kharkiv: KhNUVS.P.156-158. [in Ukrainian].
7. Yarmysh O.N., Grechenko V.A. (2023). "The molasses case" - the first high-profile economic crime in de-occupied Kharkiv (1943) .) // Education and science of today: intersectoral issues and development of sciences: Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ»with Proceedings of the V International Scientific and Practical Conference, Cambridge, August18, 2023. Cambridge: P.C. Publishing House & European Scientific Platform, 2023. Pp. 79-82.[in Ukrainian].
8. Yarmysh O.N., Grechenko V.A. (2022). The Death of a Tyrant. How the Population of Ukraine Reacted to Stalin's Death. (From Reports, Illustrations and State Security Reports). LexInform. Legal News of Ukraine.2022. November 6. LexInform. Yurydychni novyny. [in Ukrainian].
9. Central State Archive of Public Associations and Ukrainian Studies (TSAGOU) C.1 D.24. F.2773. L.1 – 105 [in Ukrainian].
10. The doctors' case. URL.: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0_%D0%BB%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%B2[in Ukrainian].

Yarmysh O., Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Professor of the Department of Theory and History of State and Law National Academy of the Security Service of Ukraine, Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine

ORCID: 0000-0002-4811-4520

Grechenko V., Doctor of Historical Sciences, Professor, Honored Education Worker of Ukraine, Head of Department of Humanities and Ukrainian Studies of the Kharkiv National University of Internal Affairs

ORCID: 0000-0002-6046-0178

The case of the Podilsky Raikharchotorg in Kyiv (1953)ht

At the beginning of 1953, at the height of Stalin's totalitarian regime, economic crime in the Soviet state continued to remain at a fairly high level. This is evidenced

by the case of the Podilskyi district grocery store in Kyiv, which was quite typical for that time. A criminal gang of 13 people, which included several directors of this district grocery store, store managers and sellers in this structure, during 1945-1952, taking advantage of their official position, access to products that were scarce throughout Soviet times, using fraudulent methods (increasing the humidity of baked buns, increasing the humidity of smoked fish, a system of issuing double invoices, drawing up fictitious acts) committed thefts on a particularly large scale, the total amount of which amounted to 5.66 million rubles. Their activities were qualified as the activities of “enemies of the people” in the style of 1937. The large scale of the embezzlement gave this case a resonant significance, so the head of the republic – the first secretary of the Central Committee of the Communist Party of Ukraine – L.G. Melnikov was reported on the progress of the trial. The significance of the trial is also emphasized by the fact that the state prosecution in court was supported by prosecutor I.D. Arderikhin – deputy prosecutor of the Ukrainian SSR, and the final report on the trial was signed by the Chairman of the Supreme Court of the Ukrainian SSR P. Kh. Noshchenko. Daily reports in the name of L.G. Melnikov were prepared in the administrative department of the Central Committee of the Communist Party of Ukraine, which was responsible for all law enforcement agencies, and its head I. Golynny allowed himself to make critical remarks about the deputy prosecutor of the Ukrainian SSR, which once again indicates that the “leading and directing force” in the republic at that time was the Communist Party. The audience in the courtroom was also selected by representatives of the Communist Party from the Kyiv City Communist Party, that is, it was also under the control of the ruling party. The defendants, judging by the materials of the trial, were people of low moral qualities, most of them were members of the Communist Party, their actions were guided by greed and the desire to achieve a high standard of living by any, even illegal, means. They took advantage of the shortcomings of socialism, the inability of the Soviet state to provide its citizens with the necessary amount of food, the venality of the Communist Party and Soviet leaders of the Podolsk district, and insufficient control over the activities of the district food market by higher authorities. And all this happened during the reign of Stalin, and there was no notorious “order”.

Key words: *Ukraine, 1953, trade, court, police, combating economic crime.*

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

DOI: 10.34015/2523-4552.2024.2.02

УДК 349.2

Кайда Н. Я.,

*докторка юридичних наук, адвокат,
членкиня Комітету з трудового права
НААУ, доцент кафедри публічного
управління ДЗВО «Університет
менеджменту освіти»
ORCID: 0000-0003-1373-7936*

Дубас Д. І.,

*студентка 4-го курсу денної форми
навчання Навчально-наукового
інституту права Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка*

ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ ВИКРИВАЧІВ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА АКТУАЛЬНА НАЦІОНАЛЬНА СУДОВА ПРАКТИКА

У статті досліджено гарантії захисту трудових прав викривачів у контексті боротьби з корупцією. Звернута увага, що гарантії захисту трудових прав викривачів є ключовим інструментом у боротьбі з корупцією. Виявлені основні в Україні проблеми в їх реалізації, зокрема є прогалини у законодавстві, нечіткість визначень термінів, складність процедур, відсутність ефективних механізмів захисту та недостатня обізнаність працівників і роботодавців. Вказано, що ці недоліки створюють бар'єри для викриття корупційних правопорушень, а також призводить до випадків переслідування викривачів.

Розглянуто актуальну судову практику, зокрема рішення КЦС ВС, яке підкреслює важливість захисту викривачів від негативного впливу роботодавців. В результаті проведеного дослідження відмічена готовність судів захищати права викривачів, включно із поновленням на роботі та компенсацією збитків. Така позиція судової влади сприяє зміцненню довіри до судової системи та мотивує громадян повідомляти про корупцію.

Виявлено основні проблеми: прогалини у законодавстві, відсутність ефективних механізмів реалізації гарантій та недостатню обізнаність працівників і роботодавців. Водночас наголошено на позитивних тенденціях у судовій практиці, що сприяють зміцненню довіри до судової системи. Для ефективного захисту викривачів в статті пропонується вжити заходів до

вдосконалення національного законодавства, на необхідності гармонізації його з міжнародними стандартами, розробки чітких процедур захисту викривачів, посиленні відповідальності за порушення прав викривачів, створити спеціалізовані органи та впровадити міжнародні стандарти захисту викривачів.

Ключові слова: викривач, трудові права, захист викривачів, корупція, судова практика, трудове законодавство, гарантії, міжнародні стандарти.

Постановка проблеми.

Міжнародні партнери постійно наголошують, що одним із ключових бар'єрів на шляху України до вступу в Європейський Союз є високий рівень корупції. Ця проблема не лише підриває міжнародний авторитет України, але й спричиняє значні внутрішні загрози, зокрема знижує довіру громадян до органів державної влади, послаблює ефективність державного управління та зводить нанівець принцип верховенства права. В таких умовах надзвичайно важливим є впровадження дієвих механізмів протидії корупції, серед яких ключову роль відіграє інститут викривачів. Викривачі, як особи, які повідомляють про корупційні дії чи порушення в органах влади, часто стикаються з істотними ризиками, зокрема з порушенням їхніх трудових прав, тиском на робочому місці, звільненням, дискримінацією чи іншими формами переслідування. Такі загрози стримують людей від викриття корупційних дій, що, у свою чергу, ускладнює боротьбу з корупцією. У цьому контексті гарантії захисту трудових прав викривачів стають ключовим елементом ефективної системи запобігання та протидії корупції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема захисту трудових прав викривачів активно досліджується в наукових і правових колах

через її актуальність для боротьби з корупцією та забезпечення соціальної справедливості. У дослідженнях наголошується на ролі викривачів як ключових елементів у системах контролю та прозорості. Віталій Мурашин у статті «Правовий статус викривачів у сфері запобігання корупції: проблеми та перспективи» (2022) аналізує законодавство України та висвітлює прогалини в нормативно-правовому регулюванні. Автор звертає увагу на необхідність удосконалення Закону України «Про запобігання корупції» в частині гарантій для викривачів.

Олена Овчаренко у роботі «Захист прав викривачів в Україні: порівняльно-правовий аналіз» (2023) порівнює українське законодавство із правовими нормами ЄС. Основний акцент зроблено на невідповідності процедур захисту викривачів міжнародним стандартам. Юлія Смаль у статті «Роль викривачів у забезпеченні прозорості діяльності державних органів» (2021) розкриває значення захисту трудових прав викривачів для зміцнення демократичних процесів в Україні. Автор зазначає, що на практиці гарантії захисту викривачів часто залишаються декларативними.

У багатьох публікаціях наголошується на прогалинах у законодавстві, недоліках судової

практики та відсутності реальних механізмів захисту викривачів у низці країн, включаючи Україну. Дослідники закликають до гармонізації національних законодавств із міжнародними стандартами, зокрема через імплементацію Директиви (ЄС) 2019/1937. Також рекомендується посилити фінансові стимули для викривачів та вдосконалити механізми судового захисту.

Постановка завдання. Критично важливим в сфері боротьби з корупцією є співпраця суспільства та держави, яка виражається в існуванні інституту викривача. Однак, законодавством не визначені засоби для забезпечення анонімності викривача, способи захисту, а також механізм дій у випадку розкриття його особи третьою стороною. Дослідження має на меті виявити недоліки в системі реалізації гарантій та запропонувати рекомендації щодо вдосконалення законодавства в сфері реального гарантування захисту трудових прав викривача. Зміни в цій сфері зможуть підвищити рівень вмотивованості працівників, у випадку виявлення ними факту вчинення корупційного правопорушення за місцем роботи, повідомляти відповідні органи про такі дії.

Виклад основного матеріалу. Викривач – це фізична особа, яка добровільно повідомила або розкрила інформацію про факти корупції або інших кримінальних правопорушень, які загрожують суспільним інтересам, а також про порушення законодавства, що створює небезпеку для життя чи здоров'я людей, довкілля, національної безпеки, економічних інтересів держави.

Правовий статус викривача визначається Законом України «Про запобігання корупції» та іншими нормативно-правовими актами. Викривач наділений спеціальними правами та гарантіями, спрямованими на захист його від звільнення, дискримінації та інших негативних наслідків, пов'язаних з розкриттям інформації.

Правові підстави захисту трудових прав викривачів впливають з Конституції України, зокрема, статті 34, яка гарантує кожному право на свободу думки і слова, а також статті 43, яка гарантує право на працю. Крім того, важливим джерелом правового регулювання є Закон України «Про запобігання корупції», який детально визначає права та гарантії викривачів, а також передбачає відповідальність за порушення цих прав. Іншими нормативно-правовими актами, що регулюють питання захисту викривачів є Кодекс законів про працю України, Цивільний кодекс України, Кримінальний кодекс України, Міжнародні конвенції та угоди, ратифіковані Україною (наприклад, Конвенція Ради Європи про захист осіб, які повідомляють про порушення закону в інтересах загального інтересу).

На рівні статті 53-4 Закону України «Про запобігання корупції» містяться окремі конкретні положення про захист трудових прав викривача, а саме неможливість безпідставної відмови у прийнятті на роботу викривача, чи його близьких людей; неможливість звільнення чи порушення до звільнення викривача у зв'язку із його повідомленням про факт корупційного

правопорушення; неможливість притягнення викривача-працівника до дисциплінарної відповідальності тощо. Однак, є ряд суттєвих прогалин законодавства та проблем на практиці, що перешкоджають ефективному функціонуванню інституту викривача.

По-перше, поняття «викривач», «корупція» та інші ключові терміни часто трактуються неоднозначно, що ускладнює застосування законодавства на практиці. По-друге, існуючі механізми захисту викривачів часто є неефективними або не працюють. Зокрема, процедури розгляду повідомлень про корупцію є затягнутими, а відповідальність за порушення прав викривачів не завжди настає. По-третє, багато потенційних викривачів бояться повідомляти про корупцію через загрозу звільнення, дискримінації або навіть фізичної розправи. По-четверте, як працівники, так і роботодавці часто не мають достатньої інформації про свої права та обов'язки в контексті захисту викривачів. По-п'яте, в Україні відсутні спеціалізовані органи, які б займалися виключно захистом викривачів і забезпечували ефективне розслідування їхніх повідомлень.

Необхідно уточнити та конкретизувати важливі законодавчі визначення, розробити чіткі й прості процедури розгляду повідомлень про корупцію, передбачити швидкі та ефективні заходи реагування на такі повідомлення, а також посилити відповідальність за порушення прав викривачів. Також, потрібно проводити інформаційні кампанії серед працівників, роботодавців та широкої громадськості

щодо прав викривачів та механізмів їх захисту, організовувати тренінги для суддів та адвокатів щодо особливостей розгляду справ викривачів. Без сумніву, важливим є створення спеціалізованих органів, які б займалися виключно захистом викривачів, слідували за фактами порушення гарантій викривача і забезпечували ефективне розслідування їхніх повідомлень.

Аби підвищити вмотивованість працівників ставати викривачами та сприяти, в такий спосіб, спеціалізованим органам в боротьбі з корупцією, не менш важливим є посилення гарантій захисту викривача у трудовому законодавстві, а саме розширити перелік заходів, у випадку порушення прав викривача з боку роботодавця. Викривачі часто стикаються з осудом та недовірою, що ускладнює їхнє становище та зменшує рішучість у заяві про факт вчинення корупційного правопорушення за його місцем роботи.

Попри низку згаданих недоліків, судова практика тяжіє до позитивних кроків в сторону гарантування захисту трудових прав викривача. В Постанові Верховного Суду від 19 квітня 2023 року у справі № 761/8294/21 (провадження № 61-4650св22) Суд дійшов висновку, що працівника, який набув статусу викривача, не може бути звільнено з роботи, піддано з боку керівника або роботодавця іншим негативним заходам впливу у зв'язку з повідомленням. З цього рішення виходить, що саме роботодавець зобов'язаний доводити, що звільнення викривача не пов'язане зі здійсненням ним повідомлень про можливі факти

порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції».

У згаданій справі працівник був викривачем, та роботодавець (відповідач) про це знав. Працівник вважає, що його було звільнено з роботи за прогул без поважних причин, згідно пункту 4 статті 40 КЗпП України, незаконно. Адже його відсутність на робочому місці, указаний в Наказі про звільнення час, пов'язана та підтверджена зверненням до медичної установи.

Суд дійшов висновку щодо можливості підтвердження відсутності працівника на робочому місці за станом здоров'я довідкою медичної установи, а також те, що роботодавець повинен доводити, що звільнення позивача не пов'язане зі здійсненням ним повідомлень про можливі факти порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції». З аналізу обставин КЦС ВС дійшов висновку про наявність причинно-наслідкового зв'язку від повідомленням про можливий факт зловживання службовим становищем службовими особами роботодавця та застосування ними до працівника-викривача негативних заходів впливу. З огляду на це, суд касаційної інстанції вважає наказ про звільнення працівника протиправним, законність потреби в поновленні його на роботі, а також обґрунтованість стягнення з роботодавця на користь працівника середнього заробітку за час вимушеного прогулу.

Позитивні судові рішення на користь працівників-викривачів є ефективним інструментом боротьби з корупцією, превентивним засобом, стримуючи потенційних порушників закону від неправомірних дій.

Знаючи про високу ймовірність притягнення до відповідальності та відшкодування збитків, посадовці будуть більш обережними у своїх діях, а працівники – більш схильними повідомляти про корупційні правопорушення. Реальні позитивні рішення в сторону працівника-викривача також демонструють готовність держав захищати тих, хто наважується співпрацювати з державою у виявленні законних дій, а це в свою чергу дає плацдарм для реалізації права на свободу слова та сприяє зміцненню довіри громадян до правоохоронних органів та судової системи.

У контексті захисту трудових прав викривача корисним є розглянути міжнародний досвід. Директива (ЄС) 2019/1937 Європейського Парламенту та Ради від 23 жовтня 2019 року стала ключовим правовим інструментом Європейського Союзу в захисті викривачів. Директива зобов'язує держави-члени забезпечити базові гарантії захисту викривача: конфіденційність його особи, безпечні канали для повідомлення про порушення, заборона будь-яких форм репресій (звільнення, дискримінація, зниження зарплати тощо). Особливістю Директиви є те, що тягар доведення відсутності причинно-наслідкового зв'язку між діями роботодавця та фактом викриття покладається на роботодавця. Це створює сильний механізм захисту викривачів у ЄС.

Whistleblower Protection Act (1989) є фундаментальним нормативним актом США, що забезпечує захист федеральних службовців. Закон спрямований на запобігання репресіям проти працівників, які

розкривають інформацію про зловживання владою, марнотратство ресурсів або порушення закону. Акт забезпечує право на відновлення на посаді, компенсацію шкоди та відшкодування судових витрат. Закон передбачає діяльність Офісу спеціального радника (Office of Special Counsel), який розглядає скарги викривачів і забезпечує правовий захист.

Австралійський Public Interest Disclosure Act (2013) створює правову основу для захисту державних службовців, які повідомляють про порушення. У ньому мість я положення про захист від дисциплінарних заходів та звільнення, чіткі процедури розслідування повідомлень викривачів. Цей закон сприяє розвитку культури «безпечного викриття», стимулюючи викривачів діяти в інтересах суспільства.

Висновок. Гарантії захисту трудових прав викривачів є ключовим інструментом у боротьбі з корупцією, проте в Україні їх реалізація стикається зі значними проблемами. Негативними аспектами є прогалини

у законодавстві, нечіткість визначень термінів, складність процедур, відсутність ефективних механізмів захисту та недостатня обізнаність працівників і роботодавців. Це створює бар'єри для викриття корупційних правопорушень, а також призводить до випадків переслідування викривачів. Однак позитивна судово-практика, як-от рішення ВС від 19 квітня 2023 року у справі № 761/8294/21 та інші, демонструють готовність судів захищати права викривачів, включно із поновленням на роботі та компенсацією збитків. Це сприяє зміцненню довіри до судової системи та мотивує громадян повідомляти про корупцію. Для ефективного захисту викривачів необхідно вдосконалити законодавство, розробити чіткі процедури, посилювати відповідальність за порушення їхніх прав, створити спеціалізовані органи та впровадити міжнародні стандарти, як це передбачено Директивою (ЄС) 2019/1937. Лише комплексний підхід дозволить перетворити викриття корупції на дієвий інструмент суспільних змін.

Список використаних джерел

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. с. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.03.2024).
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 20.03.2024).
3. Про запобігання корупції Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII / Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014 р., № 49, стор. 2056 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 25.03.2024).
4. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 25.03.2024).
5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 25.03.2024).

6. Постанова Верховного Суду від 19 квітня 2023 року у справі № 761/8294/21 (провадження № 61-4650св22): <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110395768> (дата звернення: 27.03.2024).

7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 27.03.2024).

8. Мурашин В. Правовий статус викривачів у сфері запобігання корупції: проблеми та перспективи. *Юридичний журнал*. 2022. № 2. С. 34–39.

9. Овчаренко О. Захист прав викривачів в Україні: порівняльно-правовий аналіз. *Актуальні проблеми права*. 2023. № 4. С. 44–51.

10. Смаль Ю. Роль викривачів у забезпеченні прозорості діяльності державних органів. *Науково-практичний коментар*. 2021. 65 с.

11. Інтернет-документ НАЗК «Права та гарантії захисту викривачів відповідно до Закону України «Про запобігання корупції»: <https://nazk.gov.ua/uk/documents/prava-ta-garantiyi-zahystu-vykrivachiv-vidpovidno-do-zakonu-ukrayiny-pro-zapobigannya-koruptsiyi/> (дата звернення: 28.03.2024).

12. Науково-практичний коментар законодавства України про захист викривачів корупції / за заг. ред. О. Нестеренко. Київ : ТОВ РЕД ЗЕТ, 2021. 140 с.

13. Науково-практичний коментар Закону України «Про запобігання корупції» / В. С. Ковальський, О. І. Миколенко, Є. Л. Стрельцов, О. І. Клименко. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 380 с.

Kaida N., doctor of legal sciences, lawyer, member of the Labor Law Committee of Ukrainian National Bar Association, associate professor of the State Institution of Higher Education of the University of Educational Management National Academy of Educational Sciences of Ukraine

ORCID: 0000-0003-1373-7936

Dubas D., 4th year full-time student at the Educational and Scientific Institute of Law of Taras Shevchenko National University of Kyiv

Guarantees for the protection of whistleblowers' labor rights: international experience and current national judicial practice

The article examines the guarantees of protection of whistleblowers' labor rights in the context of the fight against corruption. It is noted that guarantees of protection of whistleblowers' labor rights are a key tool in the fight against corruption. The main problems in their implementation in Ukraine are identified, in particular, there are gaps in the legislation, unclear definitions of terms, complexity of procedures, lack of effective protection mechanisms and insufficient awareness of employees and employers. It is indicated that these shortcomings create barriers to exposing corruption offenses, and also lead to cases of persecution of whistleblowers.

Current judicial practice is considered, in particular the decision of the CCS of the Supreme Court, which emphasizes the importance of protecting whistleblowers from the negative influence of employers. As a result of the study, the willingness of courts to protect the rights of whistleblowers, including reinstate-

ment and compensation for losses, was noted. Such a position of the judiciary helps to strengthen trust in the judicial system and motivates citizens to report corruption.

The main problems identified are: gaps in legislation, lack of effective mechanisms for implementing guarantees, and insufficient awareness among employees and employers. At the same time, positive trends in judicial practice are emphasized, which contribute to strengthening trust in the judicial system. For effective protection of whistleblowers, the article proposes to take measures to improve national legislation, the need to harmonize it with international standards, develop clear procedures for protecting whistleblowers, strengthen responsibility for violations of whistleblowers' rights, create specialized bodies, and implement international standards for protecting whistleblowers.

Keywords: *whistleblower, labor rights, protection of whistleblowers, corruption, judicial practice, labor legislation, guarantees, international standards.*

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

DOI: 10.34015/2523-4552.2024.2.03

УДК 342.9 (045)

Пабат О. В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного
права та процесу навчально-наукового
інституту № 3 Харківського
національного університету
внутрішніх справ
ORCID: 0000-0001-9237-6344*

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОШИРЮВАННЯ НЕПРАВДИВИХ ЧУТОК У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

У статті приділено увагу адміністративній відповідальності за поширення неправдивих чуток у соціальних мережах в Україні, передбачені статтею 173¹ Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП), в контексті триваючої російської збройної агресії проти України. Аналізується судова практика застосування статті 173¹ КУпАП судами України, наводяться типові аргументи захисту та проблемні аспекти правозастосування.

Досліджено тенденції використання соціальних мереж для документування подій, мобілізації громадської думки та поширення інформації у воєнний час із особливим акцентом на український досвід. Розглянуто проблеми адаптації існуючих правил модерації до особливостей воєнної ситуації, в тому числі регламентації контенту, що містить заклики до насильства, зображення жорстокості та іншу суперечливу інформацію. Охарактеризовано обмежувальні заходи, що застосовуються Facebook та Instagram для модерації контенту, зокрема блокування, «тіньовий бан» та інші види обмежень, а також проаналізовано їх застосування до українського контенту. Проаналізовано правові поняття «неперевірена інформація», «недостовірна інформація» та «дезінформація», а також норми законодавства України щодо відповідальності за поширення недостовірної інформації, зокрема статті 173¹ Кодексу України про адміністративні правопорушення. Проаналізовано судову практику застосування судами України статті 173¹ КУпАП, визначено типові доводи захисту та проблемні моменти правозастосування. Проаналізовано практику ЄСПЛ у справах Delfi проти Естонії та Санчес проти Франції, а також відповідні положення українського законодавства, щоб визначити межі відповідальності власників онлайн-платформи за контент, створений користувачами.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, адміністративне правопорушення, неправдиві чутки, дезінформація, соціальні мережі, стаття 173¹ КУпАП, судова практика, Україні, ЄСПЛ.

Постановка проблеми. Соціальні мережі стали потужним каналом комунікації, де інформація поширюється миттєво та охоплює широку аудиторію. Це створює умови для швидкого розповсюдження як правдивої, так і неправдивої інформації, включаючи чутки. Поширення неправдивих чуток, особливо в умовах війни російської федерації проти України може призвести до негативних наслідків: паніки, дестабілізації суспільства, порушення громадського порядку, заподіяння шкоди здоров'ю та майну громадян. Існуюче законодавство, зокрема ст. 173¹ КУпАП, не має чіткого формулювання щодо визначення та критеріїв притягнення до відповідальності, що створює проблеми для правозастосування. Часто поширення інформації відбувається через необережність або помилкове переконання в її достовірності. Це зумовлює необхідність комплексного наукового дослідження зазначеної проблематики з метою вдосконалення законодавства та правозастосовної практики у сфері протидії поширенню неправдивих чуток у соціальних мережах.

Постановка завдання. Метою статті є визначення засад адміністративна відповідальність за поширення неправдивих чуток у соціальних мережах, визначення правових та практичних аспектів модерації контенту в соціальних мережах, зокрема, в контексті збройної агресії російської федерації проти України та поширення недостовірної інформації, з акцентом на українсь-

кому сегменті та практиці платформ Meta (Facebook та Instagram). *Завданнями* статті є Вивчити тенденції використання соціальних мереж для документування подій, мобілізації громадської думки та поширення інформації в умовах війни, з особливим фокусом на досвіді України; проаналізувати виклики, що постають перед модерацією контенту в соціальних мережах в умовах збройного конфлікту; визначити типи обмежень контенту, що застосовуються платформами Meta; розглянути правові аспекти поширення недостовірної інформації та адміністративної відповідальності за це; проаналізувати судову практику щодо застосування ст. 173¹ КУпАП; дослідити питання відповідальності власників вебсайтів за користувацький контент (коментарі) у контексті практики ЄСПЛ та українського законодавства; сформулювати рекомендації щодо вдосконалення модерації контенту в соціальних мережах в умовах збройного конфлікту.

Виклад основного матеріалу. Останні десять років засвідчили значне посилення ролі соціальних мереж як платформ для дисемінації інформації та організації громадської активності в умовах криз, збройних конфліктів та воєн. Онлайн-платформи використовувалися для фіксації порушень прав людини, висловлення протесту проти жорстокості та мобілізації міжнародної допомоги. Повномасштабна війна в Україні стала ще одним прикладом активного використання соціальних мереж у кризових умовах.

Інтенсивність використання соціальних мереж українськими користувачами під час повномасштабного російського вторгнення є надзвичайно високою. Поряд з офіційними інформаційними каналами державних органів та повідомленнями традиційних медіа, значну роль у висвітленні подій відіграють блогери, активісти та мільйони звичайних громадян України, які діляться власними свідченнями та досвідом безпосередньо через соціальні мережі. Свідчення очевидців, інформація про наслідки російських атак та зображення воєнних злочинів стали частиною щоденного інформаційного потоку для українського суспільства.

Однак, постійний потік контенту, пов'язаного з війною, створює нові завдання для модерації інформації в соціальних мережах. Онлайн-платформи зіткнулися з новими геополітичними реаліями, яких вони раніше переважно уникали. Існуючі правила спільнот соціальних мереж, розроблені для умов відсутності збройних конфліктів, не містять достатніх положень для регулювання свободи слова в умовах війни. Ці правила орієнтовані на створення ідеалізованого інформаційного простору, де відсутня мова ворожнечі та інший деструктивний контент.

Виникає низка складних питань щодо модерації «проблемного» контенту, пов'язаного з війною. Як регулювати публікації із закликами до збройної відсічі агресору? Які зображення насильства та жорстокості є допустимими в умовах збройного конфлікту, а які підлягають блокуванню? Ці питання, що були актуальними для українського сегмента соціальних мереж ще з початку

російсько-української війни у 2014 році, набули особливої гостроти після повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 році [1]. Нині проблема модерації контенту про російську агресію стала особливо актуальною ще і через поширювання неправдивих чуток у соціальних мережах, що можуть викликати паніку серед населення.

Щодо обмежень контенту, які застосовують соцмережі відмітимо, що зокрема, Meta, керуючись Стандартами спільноти Facebook та Правилами спільноти Instagram, застосовує низку обмежувальних заходів щодо контенту, який не відповідає встановленим нормам. Ці заходи, що застосовуються і до українського контенту, спрямовані на модерацію проблемної інформації та включають кілька типів обмежень.

Одним з обмежень є видалення (блокування) контенту, що безпосередньо порушує правила платформ. Користувач отримує попередження («strike»), а залежно від тяжкості порушення та кількості попередніх випадків, Meta може застосувати додаткові санкції, такі як обмеження поширення контенту, функціональні обмеження облікового запису або його повне вимкнення. Аналогічні заходи можуть застосовуватися і до сторінок та груп, а видалення профілю адміністратора може призвести до зникнення створених ним спільнот.

Наступним є обмеження поширення контенту, відоме як «тіньовий бан». У цьому випадку контент залишається доступним на сторінці, але його видимість для інших користувачів суттєво знижується. Meta обмежує показ такого контенту в стрічці новин та припиняє його ре-

комендацію іншим користувачам. Підставою для «тіньового бану» може бути поширення неякісного контенту, такого як клікбейти, посилення на сайти з надмірною рекламою або дезінформація, а також повторні порушення правил платформ.

Крім того, Meta застосовує обмеження облікових записів та сторінок/груп. Обмеження облікових записів можуть включати блокування окремих функцій, таких як коментування, публікація контенту або створення сторінок, на період від 1 до 30 днів. У випадку серйозних порушень або повторних порушень, обліковий запис може бути заблоковано. Щодо сторінок та груп, Meta може обмежити їх видимість у рекомендаціях, органічне поширення контенту («тіньовий бан») та відключити можливість показу реклами. У крайніх випадках, сторінки та групи, що систематично порушують правила, можуть бути видалені. Meta також використовує попередження про потенційно неприйнятний або оманливий контент, додаючи відповідні примітки та заблюрюючи зображення, залишаючи користувачу право вирішувати, чи переглядати такий контент. Користувачі мають право оскаржити блокування контенту або облікового запису [1].

У правовому полі України відсутнє окреме визначення терміну «неперевірена інформація». Натомість, оперують поняттям «недостовірна інформація», що означає інформацію, яка не відповідає дійсності, містить неправдиві відомості про факти та явища, або ж подає існуючі факти у викривленому чи неповному вигляді. Важливо розрізняти «неперевірену» та «недо-

стовірну» інформацію: перша має потенціал бути як правдивою, так і неправдивою, тоді як друга вже встановлено є такою, що не відповідає дійсності. Поширення неперевіреної інформації, яка згодом виявляється недостовірною, може призвести до негативних наслідків.

Окремо слід виділити поняття «дезінформація», ключовою ознакою якої є наявність умислу на її створення та поширення з метою отримання певної вигоди (економічної, політичної тощо). На відміну від дезінформації, поширення неперевіреної інформації, що згодом виявилась недостовірною, зазвичай відбувається без умислу, внаслідок необережності або недбалості користувача, який не здійснив належну верифікацію отриманих даних. Однак, відсутність умислу не виключає настання негативних наслідків та, у певних випадках, юридичної відповідальності.

Наслідки поширення недостовірної інформації можуть бути різноманітними та охоплювати різні сфери суспільного життя. Для суспільства це може призвести до дестабілізації психологічного стану громадян, підвищення рівня тривожності та поширення панічних настроїв, особливо в умовах кризових ситуацій, таких як збройні конфлікти. Поширення неперевіраних даних про бойові дії, окуповані території чи місця укриття може становити безпосередню загрозу для життя та здоров'я людей. Для держави поширення недостовірної інформації про дії влади може підірвати довіру до державних інституцій, що матиме негативні наслідки навіть у випадку відсутності злого умислу у розповсюджувача.

Юридична відповідальність за поширення недостовірної інформації настає за наявності негативних наслідків, передбачених законодавством. Зокрема, якщо поширення неправдивих чуток спричинило паніку або порушення громадського порядку, особа, яка поширила таку інформацію, може бути притягнута до адміністративної відповідальності. Таким чином, хоча термін «неперевірена інформація» не має самостійного юридичного значення, поширення такої інформації, що виявилась недостовірною та призвела до негативних наслідків, може мати правові наслідки [2].

Нормативно-правове регулювання: Стаття 173¹ КУпАП встановлює адміністративну відповідальність за поширення неправдивих чуток, що здатні викликати паніку серед населення, у вигляді штрафу від 170 до 255 гривень або виправних робіт на строк до одного місяця з відрахуванням 20% заробітку. Згідно зі статтею 255 КУпАП, уповноважені посадові особи органів Національної поліції мають право складати протоколи про адміністративні правопорушення за статтею 173¹ КУпАП. Розгляд справ цієї категорії, відповідно до статті 221 КУпАП, здійснюється суддями районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів. Частина 2 статті 277 КУпАП визначає строк розгляду таких справ – протягом доби.

Неправдивими чутками є вістка, повідомлення про кого, щось, що-небудь, які суперечать (не відповідають) дійсності (правді, істині). Предметом таких чуток (повідомлень) можуть бути тільки факти, що можуть викликати паніку серед

населення або порушення громадського порядку. Це, наприклад, повідомлення про нібито не роботу громадського транспорту, радіаційні та інші викиди, перекриття руху транспорту, зараження питної води, масове зловживання владними повноваженнями працівників правоохоронних органів тощо.

Обов'язковим елементом об'єктивної сторони адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173¹ КУпАП, є наслідки у виді гіпотетичної можливості викликати паніку серед населення або порушення громадського порядку.

Термін «паніка» визначається як психічний стан людей несвідомий, нестримний страх, викликаний дійсною чи уявною небезпекою, що охоплює людину чи багатьох людей, неконтрольоване прагнення уникнути небезпечної ситуації. Суб'єктивна сторона правопорушення визначається ставленням до наслідків і характеризується наявністю вини у формі умислу та необережності [3].

Аналіз судової практики: Аналіз судової практики за період з 24 лютого 2022 року до середини квітня 2024 року, здійснений на основі даних Єдиного реєстру судових рішень, засвідчив винесення 121 постанови у справах, пов'язаних з поширенням неправдивих чуток, що можуть викликати паніку серед населення. Домінуючою тенденцією є закриття провадження у справах за статтею 173¹ КУпАП у зв'язку з відсутністю в діях особи складу адміністративного правопорушення. Значна частина розглянутих справ стосувалася поширення інформації саме в соціальних мережах.

Під час судових засідань особи, яких притягували до відповідальності за статтею 173¹ КУпАП, найчастіше використовували наступні типові аргументи для виправдання власних дій задля уникнення відповідальності:

- переконання у достовірності поширеної інформації (обвинувачені стверджували, що щиро вважали інформацію правдивою та мали на меті інформування свого кола спілкування);

- відсутність навичок верифікації інформації (посилання на неспроможність розрізняти достовірну інформацію від недостовірної (фейків);

- несанкціонований доступ до облікового запису (заяви про «злам» сторінки в соціальній мережі (зокрема, Facebook) та розміщення спірного контенту без відома власника).

Аналіз судової практики виявив низку проблемних аспектів застосування статті 173¹ КУпАП, зокрема:

- нечіткість законодавчих формулювань: Відсутність чітких критеріїв визначення «неправдивих чуток», що ускладнює кваліфікацію діяння.

- складність доведення суб'єктивної сторони правопорушення: Проблематичним є доведення умислу особи на поширення саме неправдивої інформації з метою викликати паніку;

- процесуальні аспекти. Законодавство не передбачає чіткої процедури отримання IP-адрес користувачів, що ускладнює ідентифікацію осіб, причетних до поширення дезінформації в мережі Інтернет. Запити до інтернет-провайдерів не завжди призводять до отримання

необхідної інформації через законодавчі обмеження та політику конфіденційності;

- необхідність врахування міжнародних стандартів. Важливим є застосування міжнародних стандартів у сфері свободи вираження поглядів, зокрема практики Європейського суду з прав людини (статті 6 та 10 Європейської Конвенції з прав людини), з метою забезпечення балансу між захистом суспільства від дезінформації та гарантуванням права на свободу вираження поглядів. Необхідно чітко розмежовувати факти та оціночні судження;

- відповідальність за репост. Відсутність однозначного законодавчого врегулювання питання відповідальності за репост інформації в соціальних мережах, що потребує додаткового дослідження та законодавчого врегулювання з урахуванням практики застосування аналогічних норм щодо традиційних ЗМІ [4].

Емоційні повідомлення в соціальних мережах можуть спровокувати поширення неправдивої інформації. Поширення недостовірної інформації здатне викликати серйозні наслідки для суспільства. Це може спричинити паніку серед людей, порушення громадського порядку та створити небезпечні ситуації, що становлять загрозу для життя. Отже, важливо усвідомлювати відповідальність за такі дії та уникати поширення неперевіраних даних.

Окремо слід звернути увагу на питання притягнення до адміністративної відповідальності за користувацький контент (зокрема, коментарі). Питання відповідальності власників вебсайтів за контент, генерований користувачами (зокрема,

коментарі), має тривалу історію, що бере початок зі справ про захист честі, гідності та ділової репутації. Ще у 2009 році Пленум Верховного Суду України роз'яснив, що за неможливості ідентифікації автора публікації, відповідальність покладається на власника вебсайту, який створив технічні умови для поширення інформації. Однак, практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), відображена у справах *Delfi v Estonia* [5] та *Sanchez v France* [6], розширила сферу відповідальності посередників, включивши висловлювання, що підпадають під кримінальне переслідування. Під «посередниками» ЄСПЛ розуміє власників соціальних мереж, вебсайтів, блогів та інших онлайн-платформ, що надають можливість публікації контенту сторонніми особами.

Ключовою умовою для покладання відповідальності на посередника є наявність у нього редакційного контролю над інформаційним ресурсом, що передбачає обов'язок реагувати на протиправні коментарі. ЄСПЛ враховує низку критеріїв для

визначення змісту та обсягу цього обов'язку. Протиправність коментарів визначається їх змістом. Таким чином медійним особам, що використовують соціальні мережі, необхідно приділяти значну увагу модерації коментарів [7].

Висновки. Аналіз судової практики застосування статті 173¹ КУпАП в умовах російської збройної агресії проти України демонструє наявність суттєвих проблем, що ускладнюють ефективне притягнення до адміністративної відповідальності за поширення неправдивих чуток у соціальних мережах. Нечіткість законодавчих формулювань, труднощі з доведенням умислу, процедурні складнощі та необхідність дотримання міжнародних стандартів у сфері свободи слова потребують подальшого дослідження та законодавчого вдосконалення. Проблема адміністративної відповідальності за поширення неправдивих чуток у соціальних мережах потребує подальшого наукового дослідження та аналізу з урахуванням сучасних реалій.

Список використаних джерел

1. Бурдяк П. Обмеження українського контенту у соцмережах: МЕТАморфози після російської агресії 2022. Центр демократії та верховенства прав. June 15, 2023. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/obmezhennya-u-sotsmerezah/> (дата звернення: 28.03.2024).
2. Слесивцева О. Наслідки поширення неперевіреної інформації: поради для медіа. Центр демократії та верховенства прав. March 20, 2023. URL: <https://cedem.org.ua/consultations/neperevirena-informatsiya/> (дата звернення: 28.03.2024).
3. Постанова від 20.10.2022 по справі № 522/11620/22 Приморський районний суд м. Одеси. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/106872408/> (дата звернення: 28.03.2024).
4. Бурмагін, О. О., Опришко Л. В. Судова практика у справах про поширення інформації в інтернеті: тенденції та проблеми правозастосовної практики. ГО «Платформа прав людини». Проект «Посилення захисту цифр. прав в Україні». Київ. ГО «Платформа прав людини», 2020. 48 с.

5. Delfi AS v. Estonia [GC], Рішення ЄСПЛ у справі №. 64569/09, 131, від 16 червня 2015 р.) URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-155105> (дата звернення: 28.03.2024).

6. Case of Sanchez v. France, judgment of 15 May 2023. European Court of Human Rights HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-224928> (дата звернення: 28.03.2024).

7. Необхідний посібник із модерування вмісту – важливість, типи та проблеми. Липень 5, 2022. URL: <https://uk.shaip.com/blog/content-moderation-services/> (дата звернення: 28.03.2024).

Pabat O., *Doctor of Philosophy, Docent (Associate Professor), Assistant Professor of Administrative Law and Process Department of Educational and Research Institute N. 3 of the Kharkiv National University of Internal Affairs*

ORCID: 0000-0001-9237-6344

Administrative responsibility for spreading false rumors in social networks

The article focuses on administrative liability for spreading false rumors on social networks in Ukraine, as provided for by Article 173¹ of the Code of Ukraine on Administrative Offenses, in the context of the ongoing Russian armed aggression against Ukraine. The case law of the courts of Ukraine on the application of Article 173¹ of the Code of Ukraine on Administrative Offenses is analyzed, typical defense arguments and problematic aspects of law enforcement are presented.

The trends in the use of social networks for documenting events, mobilizing public opinion, and disseminating information in wartime, with a particular focus on the Ukrainian experience, have been studied. The problems of adapting existing moderation rules to the specifics of the war situation, including the regulation of content containing calls for violence, images of cruelty, and other controversial information, have been considered. The restrictive measures used by Facebook and Instagram for content moderation, including blocking, «shadow banning» and other types of restrictions, have been characterized, and their application to Ukrainian content has been analyzed. The legal concepts of «unverified information», «unreliable information», and «disinformation», as well as the legislative norms of Ukraine regarding liability for disseminating unreliable information, in particular Article 173¹ of the Code of Administrative Offenses of Ukraine, have been analyzed. The judicial practice of applying Article 173¹ of the Code of Administrative Offenses by Ukrainian courts has been analyzed, typical defense arguments and problematic aspects of law enforcement have been identified. The practice of the ECHR in the cases of Delfi v Estonia and Sanchez v France, as well as the relevant provisions of Ukrainian legislation, have been analyzed to determine the limits of liability of online platform owners for user-generated content.

Keywords: *administrative responsibility, administrative offense, false rumors, disinformation, social networks, Article 173¹ of the Code of Criminal Procedure, case law, Ukraine, ECHR.*

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

DOI: 10.34015/2523-4552.2024.2.04

УДК 343.8

Заїка Д. Є.,

доктор філософії у галузі права,

адвокат, керуючий партнер

АО «Офіс законності»

ORCID: 0000-0002-1300-3492

e-mail: zaika.workspace@gmail.com

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОГРАМ З ВИПРАВЛЕННЯ ТА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ ЗА РІШЕННЯМ СУДУ

У статті досліджуються законодавчі та практичні аспекти застосування програм з виправлення та ресоціалізації засуджених в Україні. Автор акцентує увагу на тому, що основною метою покарання у кримінальному праві є не лише кара, але й виправлення правопорушників, їх повернення до самокерованої правослужняної поведінки. Аналіз чинного законодавства показує, що протягом останніх років в Україні було запроваджено низку пробаційних програм, програми для кривдників та новий вид покарання – пробаційний нагляд. Водночас законодавство все ще не містить уніфікованого підходу до визначення, класифікації та систематизації таких програм, що ускладнює їх інтеграцію в систему кримінального та кримінально-виконавчого права.

На основі аналізу чинного законодавства та судової практики за період 2018–2024 років, у статті виявлено ключові проблеми правозастосування, серед яких обмежена кількість програм, недостатня різноманітність їх видів, а також відсутність чіткого механізму їх реалізації. Автор зазначає, що відсутність комплексного підходу до ресоціалізації засуджених негативно впливає на криміногенну ситуацію в державі та знижує ефективність кримінальної юстиції.

Відмічено, що відсутність єдиного підходу до визначення та класифікації таких програм, обмежена кількість і різноманітність запропонованих заходів, а також недостатня інтеграція програм у систему кримінального та кримінально-виконавчого права негативно впливають та ефективність ресоціалізації. У статті пропонуються зміни до чинного законодавства, зокрема доповнення ст. 65 Кримінального кодексу України положенням, яке дозволить суду призначати програми з виправлення та ресоціалізації як додатковий обов'язок до основного покарання.

Ключові слова: програми, виправлення та ресоціалізація, пробація, програми для кривдників, пробаційні програми, рішення суду, кримінальне право.

Постановка проблеми. Виправлення та ресоціалізації засуджених є однією з найактуальніших проблематик у сучасному кримінальному та кримінально-виконавчому праві. В Україні, як і в багатьох інших країнах, в останні роки спостерігається тенденція до гуманізації кримінального права та посилення уваги до програм комплексного впливу на засуджених. Однак, незважаючи на певні досягнення, існуюча система застосування програм з виправлення та ресоціалізації все ще має ряд недоліків. Ця робота присвячена аналізу сучасного стану законодавчого регулювання та практики застосування таких програм в Україні, виявленню проблемних питань та розробці пропозицій щодо їх вирішення.

Постановка завдання. полягає у всебічному аналізі сучасного стану законодавчого регулювання та практики застосування програм виправлення та ресоціалізації засуджених в Україні з метою виявлення проблемних аспектів та розробки пропозицій щодо їх усунення. Для реалізації вказаної мети було поставлено такі завдання: проаналізувати правове регулювання застосування програм виправлення та ресоціалізації засуджених в Україні; вивчити практику їх застосування на основі матеріалів судових рішень за 2018–2024 роки; виявити проблеми нормативного закріплення та реалізації; сформулювати пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України у частині застосування програм з виправлення та ресоціалізації засуджених за рішенням суду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні питання застосування заходів із виправлення та ресоціалізації засуджених у різні роки досліджували: В. М. Трубников, О. М. Бандурка, Т. А. Денисова, В. В. Проскура щодо соціальної адаптації, виправлення та ресоціалізації (1991, 2002 р.); В. М. Синьов, О. П. Северов та Г. О. Радов щодо заходів з виховання та перевиховання (1998, 1999 р.); В. А. Бадира, Т. А. Денисова, О. В. Таволжанський, колектив авторів монографії за заг. ред. А. Х. Степанюка щодо заходів з виправлення та ресоціалізації (2009, 2011 р.); Н. В. Коломієць щодо виправлення, ресоціалізації та заохочення (2017 р.); В. М. Дрьомін, В. С. Шкрабюк, О. В. Федик, І. С. Чалий щодо соціальної реабілітації засуджених (2000, 2018, 2021 р.). Проте проблематика застосування програм з виправлення та ресоціалізації засуджених за Кримінальним кодексом України є малодослідженою що і зумовлює актуальність вибору теми.

Виклад основного матеріалу. Питання виправлення та ресоціалізації засуджених є однією з важливих наскрізних тем як кримінального, так і кримінально-виконавчого права України оскільки системне тлумачення норм кримінального права вказує, що метою покарання є не стільки кара, скільки подальше відновлення правопорушника у суспільстві та запобігання вчиненню нових злочинів. Застосування кари безвідносно заходів, направлених на повернення правопорушника до самокерованої правослужняної пове-

дінки, лише загострює конфронтацію правоохоронних органів та правопорушників і очевидно погіршує криміногенну ситуацію будь-якої держави.

Як слушно зазначає Ю. А. Пономаренко «складно заперечувати, що остаточною (кінцевою) метою будь-якого кримінального права загалом, для досягнення якої створюються усі правові засоби цієї галузі права, у тому числі й покарання, є зменшення кількості вчинюваних кримінальних правопорушень» [1, с. 184]. Саме з цієї точки зору комплекс заходів, які у різні роки називали вихованням, перевихованням, виправленням, ресоціалізацією, реабілітацією, соціальною адаптацією та/або реінтеграцією відіграють важливу роль у досягненні мети, поставленої перед кримінальним правом.

Тривалий час Кримінальний кодекс (далі - КК) України не містив жодних положень щодо застосування комплексних програм з виправлення та ресоціалізації засуджених. Проте, Законом України № 1492-VIII від 07.09.2016 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених» було врегульовано питання застосування пробаційних програм. Так, згідно п. 4 ч. 3 ст. 76 КК України на осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, суд може додатково покласти обов'язок виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою; пройти курс лікування від розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб. За п. 5

ч. 1 ст. 91-1 КК України в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання на засудженого може бути покладено обов'язок направлення для проходження програми для кривдників. Більше того, ст. 390-1 КК України передбачає посилену кримінальну відповідальність за ухилення від виконання такої програми [2; 3]. У подальшому КК України доповнили новим видом покарання - пробаційним наглядом. Так, згідно ст. 59-1 КК України суд може покласти на засудженого до пробаційного нагляду обов'язок виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою [2].

На жаль, текст проекту КК України також не деталізує механізм застосування програм з виправлення та ресоціалізації засуджених за рішенням суду. Кодекс містить лише одну згадку про такі програми, згідно ст. 3.5.1. контрольного тексту проекту нового КК України від 25.02.2024 на засудженого судом може покладатись обов'язок виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою, так само, як і пройти курс лікування від розладу психіки або поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин чи іншого соціально небезпечного захворювання, за умови отримання згоди на це засудженої особи, пройти курс консультацій у психолога [4].

Із наведеного вище вбачається, що є дві конструкції покладання на засудженого обов'язку з виконання програм з виправлення та ресоціалізації за рішенням суду: 1) пробаційна програма у разі звільнення від відбування покарання з випробуванням або ж при призначенні пробаційного

нагляду; 2) програма для кривдників у разі призначення покарання за ст. 126-1 КК України (домашнє насильство). Відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про пробаці» пробаційна програма - програма, що призначається за рішенням суду особі, засудженій до пробаційного нагляду, або особі звільненій від відбування покарання з випробуванням, та передбачає комплекс заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки або її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості, які можливо об'єктивно перевірити [5]. Відповідно до п. 10 ч. 1. ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» програма для кривдника – комплекс заходів, що формується на основі результатів оцінки ризиків та спрямований на зміну насильницької поведінки кривдника, формування у нього нової, неагресивної психологічної моделі поведінки у приватних стосунках, відповідального ставлення до своїх вчинків та їх наслідків, у тому числі до виховання дітей, на викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків [6].

За даними Єдиного державного реєстру судових рішень у період з 2018 по 2024 рік судами прийнято більше 1000 вироків, пов'язаних із застосуванням пробаційних програм та програм для кривдників. В одному з таких рішень від 11.10.2023 р. по справі № 755/14338/23 Дніпровський районний суд м. Києва зобов'язав засудженого виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою «Попередження вживання психоактивних речовин» строком у три місяці та одночасно перебувати

до Управління соціального захисту населення Дніпровської районної в місті Києві державної адміністрації для проходження програми для кривдників строком на три місяці [7].

Видається, що в окремих випадках існує необхідність застосування тієї ж програми «Попередження вживання психоактивних речовин» у тому числі щодо покарань, передбачених ст. 51 КК України. Так, при призначенні штрафу за нетяжкі кримінальні правопорушення суди зможуть покласти на людину обов'язок виконання комплексу коригуючих заходів залежно від специфіки вчиненого діяння, що по-перше сприятиме покращенню криміногенної ситуації в Україні, а по-друге дозволить покращити та розширити комплекс уже реалізованих програм [8, с. 72].

На жаль, чинне законодавство не містить визначення, яке би могло належним чином уніфікувати усі з перелічених вище програм, та сукупність інших програм, які могли би бути застосованими у аналогічних випадках. Аналіз програм виправлення та ресоціалізації засуджених дозволяє встановити, що однією з ключових проблем є відсутність повноцінного і комплексного підходу. В Україні рекомендовано до застосування всього 18 програм: 6 пробаційних програм та 12 програм диференційованого виховного впливу [9, с. 8]. Програми ж для кривдників є окремою категорією і розробляються на основі типової програми, затвердженої наказом Міністерства соціальної політики України № 1434 01.10.2018 р [10].

Поза тим, існує необхідність об'єднання усіх програм єдиним поняттям для подальшого використан-

ня у науковій діяльності та нормотворчості. Можливими варіантами такого поняття є «індивідуальні програми роботи із засудженими», «програми з виправлення та ресоціалізації засуджених», «корекційні програми», «програми із соціальної реабілітації» тощо. Дослідження змісту кожного з них має стати проблематикою окремого дослідження, поза тим, варто звернути увагу на деякі з них.

У вітчизняному словнику-довіднику з кримінально-виконавчого права наводиться визначення поняття «індивідуальна програма роботи із засудженим». Проте, з посиланням на ст. 95 Кримінально-виконавчого кодексу (далі - КВК) України, автори вказують, що визначення стосується лише осіб, засуджених до позбавлення волі [11; 12, с. 240]. Зазначимо, що вітчизняний словник з української мови визначає «корекцію» як виправлення чого-небудь [13, с. 287]. У кримінально-виконавчому праві України термін «корекція» використовується несистемно, здебільшого коли йдеться про психологічне втручання у свідомість засудженого. З огляду на зазначене, можна стверджувати, що «корекція» за змістом і формою відповідає термінові «виправлення», і є тотожним по відношенню до нього [14, с. 186]. Варто відзначити, що власні визначення мають поняття «виправлення» та «ресоціалізація», що закріплені у ст. 6 КВК України, на відміну від визначення поняття «соціальна реабілітація», що надається лише у науковій літературі [11]. Подальше використання такої термінології у нормотворчості вимагає системних змін і не може бути реалізовано саме по собі лише щодо досліджуваного питання.

З огляду на вказане, вбачається, що «корекційні програми» є тим самим, що і програми з виправлення засуджених, «індивідуальні програми» згідно КВК України, стосуються лише осіб, засуджених до позбавлення волі, «програми із соціальної реабілітації» не зустрічаються у чинному законодавстві, що не дозволяє інтегрувати таке поняття у нормативне регулювання досліджуваної проблематики. Таким чином, найбільш доцільним є використання поняття «програми з виправлення та ресоціалізації засуджених» як таке, що якнайширше охоплює усі з існуючих програм та не потребує додаткових змін до чинного законодавства України.

Висновки. Аналіз законодавства та практики застосування програм з виправлення та ресоціалізації засуджених в Україні виявляє як позитивні зрушення, так і низку проблемних питань. З одного боку, законодавство дедалі більше уваги приділяє необхідності відновлення правопорушників у суспільстві, а практика застосування пробаційних програм та програм для кривдників свідчить про певні успіхи. З іншого боку, відсутність єдиного підходу до визначення та класифікації таких програм, обмежена кількість і різноманітність запропонованих заходів, а також недостатня інтеграція програм у систему кримінального та кримінально-виконавчого права негативно впливають та ефективність ресоціалізації.

З метою розширення можливостей суду застосовувати програми з виправлення та ресоціалізації засуджених в Україні пропонується ст. 65 КК України після частини п'ятої доповнити новою частиною такого

змісту: «6. При призначенні покарання суд може додатково покласти на засудженого обов'язок виконува-

ти заходи, передбачені програмою з виправлення та ресоціалізації засуджених».

Список використаних джерел

1. Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень: монографія. Харків : Право, 2020. 720 с.
2. Кримінальний кодекс України : закон від 05.04.2001 № 2341-III. Дата оновлення: 02.02.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 03.03.2024).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених: закон від 07.09.2016 № 1492-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1492-19> (дата звернення: 09.02.2024).
4. Кримінальний кодекс України: контрольний текст проєкту станом на 25.02.2024 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 03.03.2024).
5. Про пробацію : закон від 05.02.2015 № 160-VIII. Дата оновлення: 19.02.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19> (дата звернення: 05.03.2024).
6. Про запобігання та протидію домашньому насильству : закон від 07.12.2017 № 2229-VIII. Дата оновлення: 19.02.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 05.03.2024).
7. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 09.03.2024).
8. Денисов С. Ф., Заїка Д. Є. Щодо застосування індивідуальних програм соціальної реабілітації засуджених за Кримінальним кодексом України. Актуальні проблеми кримінального права : матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 23 листоп. 2023 р.) Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 70–73.
9. Заїка Д. Є. Виправлення та ресоціалізація осіб, засуджених за злочини проти громадського порядку та моральності, в Україні: дис. ... д-ра філософії : 081 Право. Харків, 2024. 309 с.
10. Про затвердження Типової програми для кривдників : наказ від 01.10.2018 № 1434. Дата оновлення: 28.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1222-18> (дата звернення: 05.03.2024).
11. Кримінально-виконавчий кодекс України : закон від 11.07.2003 № 1129-IV. Дата оновлення: 02.03.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 14.03.2024).
12. Кримінально-виконавче право : словник-довідник / автори-упорядники: С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, М. В. Пузиревський. Чернігів: Десна Поліграф, 2020. 712 с.
13. Словник української мови : в 11 т. Київ : Наук. думка, 1973. Т. 4. 840 с. URL: <http://sum.in.ua/s/korekcija> (дата звернення: 18.03.2024).
14. Денисов С. Ф., Заїка Д. Є. Виправлення та ресоціалізація засуджених і суміжні поняття. *Проблеми законності*. 2021. № 155. С. 182–207.

Zaika D., PhD in law, attorney, managing partner of AA «Office of Law»
ORCID: 0000-0002-1300-3492
e-mail: zaika.workspace@gmail.com

Legal regulation of the application of rehabilitation and resocialization programs for convicted persons by court decision

The article explores the legislative and practical aspects of implementing rehabilitation and resocialization programs for convicted individuals in Ukraine. The author emphasizes that the primary goal of punishment in criminal law is not only retribution but also the rehabilitation of offenders and their reintegration into a self-regulated, law-abiding lifestyle. An analysis of current legislation reveals that in recent years Ukraine has introduced several probation programs, offender rehabilitation programs, and a new type of punishment—probation supervision. However, the legislation still lacks a unified approach to the definition, classification, and systematization of such programs, complicating their integration into the criminal and correctional justice systems.

Based on an analysis of legislation and judicial practice during the period from 2018 to 2024, the article identifies key challenges in the application of the law, including the limited number of programs, insufficient diversity in their types, and the absence of clear mechanisms for their implementation. The author highlights that the lack of a comprehensive approach to the resocialization of convicted individuals adversely affects the criminogenic situation in the country and reduces the effectiveness of the criminal justice system.

It is noted that the lack of a unified approach to defining and classifying such programs, the limited number and variety of proposed measures, as well as insufficient integration of programs into the system of criminal and penal law negatively affect the effectiveness of resocialization. The article proposes amendments to current legislation, specifically the addition of provisions to Article 65 of the Criminal Code of Ukraine, which would enable courts to assign rehabilitation and resocialization programs as supplementary obligations to the primary sentence.

Key words: *programs, corrections and resocialization, probation, programs for offenders, probation programs, court decisions, criminal law.*

DOI: 10.34015/2523-4552.2024.2.05
УДК 343.9

*Луценко І. Г.,
кандидат юридичних наук, доцент ка-
федри кримінального права і криміно-
логії ННІ № 1 Харківського національ-
ного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-4610-8549*

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА ЯК ФАКТОР, ЩО ЖИВИТЬ ТОРГІВЛЮ ОРГАНАМИ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена факторам, що обумовлюють торгівлю органами в умовах російсько-української війни. Приділено увагу збільшенню даного виду злочинності за останній рік, враховуючи її латентний характер. Зокрема, окреслені об'єктивні причини існування торгівлі органами, як-от: нестача життєво необхідних органів як у світі в цілому, так і в Україні, корупція у різних галузях та наявність національної та транснаціональної злочинності. Акцентовано увагу на збройних конфліктах у Косово, Іраку та Сирії, під час яких збільшувався рівень злочинності, у тому числі торгівля органами. На підставі поточної ситуації в Україні та враховуючи закордонний досвід протікання збройних конфліктів, описано фактори, що детермінують торгівлю органами в умовах російсько-української війни такі як: послаблення або руйнування соціальних інститутів; економічна нестабільність держави і суспільства; масове внутрішнє і зовнішнє переміщення населення; збільшення осіб з адиктивною поведінкою; сприятливі умови для діяльності організованої злочинності; відсутність контролю за частиною державного кордону.

Ключові слова: російсько-українська війна, збройний конфлікт, трансплантація, торгівля органами, фактори, травматичні події, злочинність, анатомічні матеріали людини, віктимність, насильницьке вилучення органів, торгівля людьми.

Постановка проблеми. Будь-яка війна, і російсько-українська не є виключенням, в сучасному розвитку цивілізованому суспільстві XXI століття є ганебним явищем. Ганебним явищем, в першу чергу, вона є для світової спільноти, яка є високоморальною, науково прогресивною, технічно розвиненою, і яка опікується демократією, рівністю, дотриманням прав і свобод тощо, і попри це, не вживає всіх наявних у своєму арсеналі заходів і механізмів для

недопущення війни. В другу чергу, війна ганьбить країну, яка потерпає від окупантів, через неспроможність захистити свою територію і своє населення від знищення.

Російсько-українська війна деструктивно вплинула і продовжує впливати на всі суспільно-політичні процеси в нашій державі і будучи сама по собі позаправовим явищем детермінує подібні до себе події і обставини. З початком повномасштабного вторгнення РФ на суверенну

територію України окремі види кримінальних правопорушень сягнули своїх найбільших показників з моменту їх криміналізації. Проте війна це не тільки жакливі події, учасниками і свідками яких, нажалі, є українське суспільство, а також і безліч латентних процесів і подій кримінального характеру, які живляться за рахунок війни.

Одним із таких злочинних проявів є незаконна торгівля органами (анатомічними матеріалами) людини. Статистичні дані Генеральної прокуратури України містять наступні дані, так за ст. 143 ККУ «Порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини» у 2019 році було обліковано 2 кримінальних правопорушення за звітний період; у 2020 році – 1; у 2021 та 2022 роках по 4; у 2023 році – 3; проте у 2024 році до обліку було внесено 27 кримінальних правопорушень [1].

На наш погляд, реалії життя українського суспільства і держави в умовах збройного конфлікту потребують систематичного мультидисциплінарного дослідження різноманітних процесів, які детермінують такі злочинні прояви як торгівля органами з метою їх виявлення, вивчення та впливу на них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Низка науковців присвятила свої роботи вивченню питань, пов'язаних з кримінальною відповідальністю за незаконне вилучення органів і тканин людини, а також кримінологічним засадам протидії даному виду злочинності, а саме Балабко В. В., Гринчак С. В., Лісичина Ю. О., Мислива О. О., Мусієнко А. В., Субот Н. І., Хавронюк М. І., Чеботарьова Г. В., та інші науковці.

Постановка завдання. Виявити і описати фактори, які детермінують торгівлю органами в умовах російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. Існує ряд об'єктивних причин, що дають підстави стверджувати, що реальний (фактичний) стан злочинності у сфері торгівлі органами в Україні є доволі латентним. У першу чергу це пов'язано з тим, що запуск системи по трансплантації в Україні лише в останні роки тільки починає набирати оберти, як стверджують у Міністерстві охорони здоров'я України (МОЗ) «За точку відліку прийнято вважати 2021 рік – саме він став вирішальним для перевірки якості закладеного «фундаменту» всієї галузі» [2]. Так само МОЗ повідомляє про те, що «Щороку в Україні близько 5 000 людей потребують пересадки органів», але у той же час у 2021 році здійснено 316 органних трансплантацій, у 2022 – 384, а у 2023 – 585 [3]. Зазначені дані наглядно свідчать про нестачу органів і це лише в Україні.

У 2017 році, відповідно до даних Всесвітньої медичної асоціації, в усьому світі було виконано приблизно 140 000 трансплантацій органів, що значно більше порівняно із 118 127 процедурами, проведеними у 2013 році. Проте ці цифри становлять лише 10 % світового попиту на трансплантацію органів. Зважаючи на серйозну нестачу як живих, так і неживих донорів органів, торговці органами втрутилися, щоб надати зневіреним пацієнтам альтернативу міжнародним і внутрішнім системам трансплантації органів. Згідно з дослідженням 2007 року, проведеним Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ), 5-10 % трансплан-

тацій органів у всьому світі проводять нелегально, але, незважаючи на ці оцінки, фактичні масштаби торгівлі органами є невизначеними. Складно отримати надійні емпіричні дані, оскільки злочин є прихованим за своєю природою, тому як посередники, так і донори та реципієнти не мають бажання повідомляти про скоєне правоохоронним органам [4, с. 675].

Отже, нестача життєво необхідних органів породжує попит на «дефіцитний товар», тож наступною об'єктивною причиною є корупція. Корупція може проявлятися в медичних установах, наприклад, для надання пацієнтові статусу екстреності, також це може бути фальсифікація необхідних документів, у тому числі медичних, для легального перевезення анатомічних матеріалів людини. Корупція може сприяти безкарності в медичних установах і правоохоронних органах. Можуть мати місце також корупційні складові, коли посадові особи державних структур, дотичні до медичних закладів, зловживають своїм службовим становищем для отримання неправомірної вигоди.

Злочинність є наступною об'єктивною причиною торгівлі органами. Наявність зазначених обставин, як-от: нестабільність системи по трансплантації в Україні; дефіцит анатомічних матеріалів людини, як в Україні, так і в світі; корупція; а також готовність окремих «безмежно вдячних» реципієнтів сплатити за своє життя чималі суми, створюють живильний ґрунт для даного виду злочинності. Надприбутки є основною метою як національних, так і транснаціональних злочинних організацій. Існують різні цифри

вартості таких послуг, так «Факти ICTV» посилаються на Управління ООН з наркотиків, яке у 2019 році з'ясувало, що незаконний обіг людських органів в світі оцінюється в \$600 млн на рік [5], існують і інші цифри, наприклад, торгівля органами і трансплантаційний туризм приносять злочинним організаціям \$1,7 млрд на рік [6, с. xi-xii; 7]. У будь-якому разі прибутки є колосальним, що і утворює кримінальну складову у цій життєво важливій сфері.

На фоні зазначених загальних причин, ситуація з торгівлею органами ускладнюється за рахунок збройного конфлікту. Зазначені вище статистичні дані Генеральної прокуратури України свідчать про збільшення облікованих кримінальних правопорушень за ст.143 ККУ у 2024 році у 9 разів у порівнянні з 2023 роком. І хоча зазначені показники можуть свідчити також про покращення роботи правоохоронних органів, не можна ігнорувати той факт, що цілком імовірно, що торгівці органами можуть використовувати збройний конфлікт в Україні для своє злочинної діяльності.

Як пояснюється в доповіді Global Financial Integrity «Transnational Crime and the Developing World»: Зони конфліктів ідеально підходять для вербування, оскільки біженці та внутрішньо переміщені особи більш вразливі і знаходяться у відчаї. Як і інші злочини, такі як торгівля людьми і сексуальне насильство, торгівля органами посилює руйнування і страждання тих, хто живе в таборах біженців. Ці люди, які мають обмеження з працевлаштування і які залишили більшу частину свого майна, почувають себе вимушеними продати орган, щоб спробу-

вати прогнати себе і свою родину [6, с. 32].

Історія збройних конфліктів у світі демонструє непоодинокі приклади таких злочинів. По оцінках сирійських офіційних осіб, з початку сирійського конфлікту по всій Сирії було продано до 20 000 органів, особливо в прикордонних районах, де більше немає судів або поліцейських для забезпечення дотримання законів [8].

В Іраку так зване угруповання «Ісламська держава» (ІД) займається вилученням і торгівлею органів у бойовиків, полонених та заручників. В цьому контексті стверджується, ІД санкціонувала вилучення органів у «віровідступників» з метою «пересадки здорових органів в тіло мусульманина, що спасти його життя або замінити пошкоджений орган». Також надходять повідомлення про чорні ринки з продажу людських органів на території, що контролює ІД, а на підконтрольних ІД територіях були виявлені трупи з ознаками того, що їх органи були насильно вилучені [9].

У своїх мемуарах Карла Дель Понте (*прокурорка Міжнародного кримінального трибуналу по колишній Югославії, примітка наша*) докладно розповіла про викрадення представниками так званої «Армії визволення Косова» сотень етнічних сербів, ромів та нелояльних цьому угрупованню албанців, яких бойовики УСК утримували у в'язницях Косова та Албанії. За її словами, ці полонені особи ставали жертвами вбивств та серйозних знущань, у яких згодом вирізували нирки та серце. Органи жертв жажливих міжнародних злочинів злочинці продавали в Європі, Ізраїлі та Туреччині. При

цьому викрадені особи, у яких на початку вирізували одну нирку, утримувались до моменту замовлення від наступного клієнта, якому віддавалась їх друга нирка. На околицях Буреля в Албанії прокурор Карла Дель Понте з комісією розшукала будівлю, де проводились зазначені «медичні маніпуляції» з жертвами. На місці були виявлені речові докази таких жажливих операцій... [10]. На підставі зазначених звинувачень прокурорки, Радою Європи було проведено офіційне розслідування, наприкінці якого був опублікований так званий «Звіт Марті», яким підтверджувалися міжнародні злочини колишніх лідерів «Армії визволення Косова». Доповідь Марті була затверджена Резолюцією Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1782 від 25 січня 2011 р. ПАРЄ заявила, що «незаконний обіг людських органів сьогодні представляє собою виключно серйозну проблему в усьому світі та відкрито протирічить самим основним стандартам прав людини та гідності» [11, 12].

Зазначені повідомлення беззаперечно свідчать, що насильницьке вилучення органів і торгівля органами стають невід'ємною складовою збройних конфліктів, які наражають на небезпеку як живих так і мертвих людей.

На підставі вище зазначеного, а також з урахуванням процесів, що відбуваються на території України, пропонуємо виділити фактори, що можуть «приваблювати» такого роду злочинну діяльність в умовах збройного конфлікту:

- по-перше, послаблені або зруйновані соціальні інститути, що призводить до вразливості та навіть залежності окремих груп населення.

Збройний конфлікт це травматична подія для будь-якого пересічного громадянина, тим більше, коли ця подія має пролонгований характер. Люди, перебуваючи в умовах збройного конфлікту переживають масові, групові та індивідуальні травмуючі події, це призводить до вироблення індивідами нових реакцій на нетипові для них ситуації. В результаті чого, прагнення до раніше пріоритетних суспільних цінностей та реалізація важливих соціальних функцій можуть бути переорієнтовані, ускладнені або неможливі;

- по-друге, економічна нестабільність, яка штовхає людей погоджуватися на ризиковані пропозиції щодо заробітку, в результаті чого вони стають легкою жертвою торгівлі органами. Повномасштабне вторгнення рф на територію України призвело до того, що значна частина українського населення залишилася без роботи, житла і засобів до існування, у багатьох з'явилися проблеми зі здоров'ям тощо. В таких умовах перебувають цілими родинами. Втрата колишніх можливостей і комфортного способу життя, неспроможність, в силу різних причин, реалізувати себе в нових реаліях, а також неналежна фінансова державна підтримка можуть перетворити людей на економічних заручників;

- по-третє, масове переміщення, як внутрішнє так і зовнішнє та дезорієнтація населення робить їх легкою здобиччю, адже певна частина людей (біженців і переміщених) втрачають доступ до життєво важливих ресурсів та захисту. Міграційні процеси, що відбулися на початку повномасштабного вторгнення свідчать про відсутність повної картини

того, скільки людей виїхало з України, в тому числі на територію рф, адже в перші дні війни люди покидали Україну навіть без документів, діти виїжджали не з батьками, а з тим, хто міг їх вивести. За кордоном певна частина людей стикнулася із обмеженим доступом до процедур тимчасового захисту, відсутністю повної та правдивої інформації про ці процедури, незнання мови перешкоджало повноцінній комунікації тощо;

- по-четверте, збільшення осіб з адиктивною поведінкою, що викликано психоемоційною нестабільністю українського населення, погіршенням ментального здоров'я. Майже три роки війни створили ситуацію, коли практично кожна українська родина має втрати серед свого оточення: рідні, друзі, колеги, знайомі. Не всі можуть впоратися з такими подіями, через що у людей може з'являтися депресія, панічні настрої, знижується опір до потенційних і реальних ризиків. Потреба у зміні такого психічного стану нерідко приводить до різного роду залежностей, як-от: алкогольна, наркотична тощо, чим підвищується рівень віктимності такої категорії осіб;

- по-п'яте, війна створює сприятливі умови для діяльності організованої злочинності, яка спеціалізується на тих чи інших видах торгівлі органами і тканинами людей. Даний вид злочинної діяльності є одним із прибуткових злочинних промислів, адже попит на життя і здоров'я не вщухає навіть під час війни. Збройний конфлікт, у свою чергу, детермінує ряд процесів, які перетворюють певну частину людей на доволі вразливу категорію в фізич-

ному, психічному, економічному, правовому, соціальному плані, чим і користуються різного ґатунку злочинні угруповання;

- по-шосте, відсутність контролю за частиною державного кордону сприяє зменшенню перешкод для злочинних організацій транснаціонального характеру, у тому числі для яких торгівля органами є пріоритетною діяльністю. Тимчасова окупація території України унеможливає доступ і діяльність державних структур на цій території, тож цілком логічно, що певна частина українських громадян випали з правового поля України, отже їх доля лишається невідомою.

Висновки. Фактор російсько-української війни детермінував чимало процесів кримінального характеру в Україні. На його фоні виникло і розвинулось багато деструктивних процесів, які занурили українське суспільство у нові реалії війни, в яких не всі можуть адаптуватися. Підвищений рівень віктимності наражає людей на небезпеку з боку злочинного світу. Торгівля органами є однією з таких небезпек, тож окреслені в роботі фактори вимагають прискіпливої уваги науковців і практиків по протидії злочинності з метою виявлення і запобігання таким злочинним проявам в цілому та в Україні зокрема.

Список використаних джерел

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування / Офіс Генерального прокурора України. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>. (дата звернення: 23.03.2024).
2. Трансплантація в Україні: як змінилась галузь за останні 4 роки? / Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://moz.gov.ua/uk/transplantacija-v-ukraini-jak-zminilas-galuz-za-ostanni-4-roki>. (дата звернення: 23.03.2024).
3. Впродовж 2023 року в Україні проведено 585 органних трансплантацій / Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://moz.gov.ua/uk/vprodovzh-2023-roku-v-ukraini-provedeno-585-organnih-transplantacij->. (дата звернення: 23.03.2024).
4. Martial Th. Harvesting vulnerability: The challenges of organ trafficking in armed conflict. *International Review of the Red Cross*. 2023. June. № 105 (923). P. 674–705. URL: <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/reviews-pdf/2023-06/harvesting-vulnerability-the-challenges-of-organ-trafficking-in-armed-conflict-923.pdf> (дата звернення: 23.03.2024).
5. Скільки коштує людина? / Факти. URL: https://fakty.com.ua/vartist_nyrky/. (дата звернення: 23.03.2024).
6. May Ch. Transnational Crime and the Developing World. Washington, DC: Global Financial Integrity, March, 2017. 150 p. URL: https://gfintegrity.org/wp-content/uploads/2017/03/Transnational_Crime-final.pdf; (дата звернення: 23.03.2024).
7. Organ transplant tourism. *Parliamentary Assembly of the Council of Europe*, Res. 2327, 31 January 2020. URL: <https://pace.coe.int/pdf/e3048cfec9cf3aafaf76e18b206ecea97aeafc21bc9f892ccfeae59e811504?title=Res.%202327.pdf> (дата звернення: 23.03.2024).
8. Hamdo A. H. The underbelly of Syria's war: a thriving trade in human organs / United Press International. URL: www.upi.com/Top_News/World-News/2016/05/12/The

underbelly-of-Syrias-war-atthriving-trade-in-human-organs/5301462896201/ (дата звернення: 23.03.2024).

9. Strobel W., Landay J. and Stewart Ph. Exclusive: Islamic State sanctioned organ harvesting in document taken in U.S. raid / Reuters. URL: <https://www.reuters.com/article/world/exclusive-islamic-state-sanctioned-organ-harvesting-in-document-taken-in-us-r-idUSKBN0U805Q/> (дата звернення: 23.03.2024).

10. Ponte C. D., Sudetic C. Madame Prosecutor: Confrontations with Humanity's Worst Criminals and the Culture of Impunity : a Memoir. New York, Other Press, 2008.

11. Investigation of allegations of inhuman treatment of people and illicit trafficking in human organs in Kosovo. *Assemblée Parlementaire du Conseil de l'Europe, Resolution 1782 (2011)*, 25 January 2011. URL: <https://pace.coe.int/pdf/2639d223d18fc96c74b508eeb1384f844b30362feacf0769059532000fa24362?title=Res.%201782.pdf> (дата звернення: 23.03.2024).

12. Bowcott O. Kosovo organ trafficking inquiry chief vows to investigate all evidence / The Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/world/2016/sep/16/kosovo-organ-trafficking-inquiry-chief-prosecutor-vows-to-investigate-all-evidence> (дата звернення: 23.03.2024).

Lutsenko I., PhD at the Department of Criminal Law and Criminology, Institute No. 1 Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-4610-8549

The Russian-Ukrainian war as a factor fuelling organ trafficking: criminological perspective

This article examines the factors contributing to organ trafficking in the context of the Russian-Ukrainian war. It highlights the increase in this type of crime over the past year, acknowledging its often latent nature. The author identifies several objective reasons for the prevalence of organ trafficking, including the global shortage of vital organs, corruption across various sectors, and the presence of both national and transnational crime networks. The discussion draws parallels with armed conflicts in Kosovo, Iraq, and Syria, which have also seen a rise in criminal activities, including organ trafficking. Focusing on the current situation in Ukraine and incorporating lessons from these previous conflicts, the author outlines key factors driving organ trafficking amid the Russian-Ukrainian war. These factors include the weakening or destruction of social institutions, economic instability within the state and society, widespread internal and external displacement of populations, an increase in individuals with addictive behaviors, favorable conditions for organized crime, and insufficient control over segments of the state border.

Key words: *Russian-Ukrainian war, armed conflict, transplantation, organ trafficking, factors, traumatic events, crime, human anatomical materials, victimization, forced organ harvesting, human trafficking.*

DOI: 10.34015/2523-4552.2024.2.06

УДК 343.8

Пушкар О. А.,

кандидат юридичних наук, докторант
кафедри кримінального права і процесу
Державного податкового університету
ORCID: 0009-0007-9966-9693

ПРО АКТУАЛЬНІ ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ПРОТИПРАВНОМУ ПРИЙНЯТТЮ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У науковій статті, на підставі отриманих результатів проведеного аналізу кримінальних проваджень, пов'язаних з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою в умовах воєнного стану в Україні (2022-2024 р. р.), визначено конкретні практичні проблеми, що виникають у правозастосовній діяльності, та доведена необхідність активізації у зв'язку з цим наукових досліджень з означеного питання.

Зокрема, встановлено, що, не дивлячись на заходи кримінально-правового, запобіжного, правозастосовного та іншого характеру, які останнім часом приймаються в нашій державі, включаючи й ті, що пов'язані з ратифікацією нею Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією, сучасний стан протидії зазначеному суспільно-небезпечному явищу не відповідає вимогам сталого розвитку України, а також її євроінтеграційним та північно-атлантичним намірам, виступаючи таким чином однією з перешкод вступу нашої країни у Європейський Союз і НАТО. При цьому в умовах, коли активізовані наукові пошуки з означених напрямів, поза увагою учених досі залишаються актуальні теоретико-прикладні проблеми, які стосуються кримінально карної діяльності, пов'язаної з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержанням неправомірної вигоди службовою особою.

Виходячи з цього, доведена необхідність на всіх рівнях (законодавчому, правоохоронному, правозастосовному, т. ін.) підвищити ефективність діяльності відповідних суб'єктів, а також забезпечити з даного приводу якісний доктринальний супровід.

У цьому сенсі акцентована увага на таких проблемних питаннях, які мають стати предметом наукових досліджень, як: відмежування зазначеного складу кримінального правопорушення від суміжних; конкретизація поняття «неправомірна вигода»; оцінки допустимості отриманих у зв'язку з цим доказів, т. ін.

Ключові слова: прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою; кримінальна відповідальність; запобігання

та протидія злочинам; корупційне правопорушення; наукове дослідження; Кримінальний кодекс; Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією; публічні послуги; службова діяльність.

Постановка проблеми. Як свідчить практика, однією з ключових проблем, що підвищують рівень потенційних і реальних посягань на об'єкти національної безпеки України [1] в умовах воєнного стану [2], є постійне щорічне збільшення кількості кримінальних правопорушень, пов'язаних з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 368 Кримінального кодексу (КК). Зокрема, тільки у 2023 році в Україні мали місце 1 тис. 403 випадки, що стосувались складу кримінального правопорушення, який визначений у т. 368 КК, або на 42% більше, ніж у 2022 році (988 таких суспільне небезпечних і карних діянь) [3].

Кримінологічно значущим у зв'язку з цим можна вважати й той факт, що у 2013 році (першому звітному періоді після прийняття в Україні нового Кримінального процесуального кодексу (КПК)) кількість кримінальних правопорушень, що передбачені ст. 368 КК, склала 1 тис. 683, тобто була дещо вищою за показники злочинності за сьогоденні «воєнні роки», але такою, що вже у той період відображала на статистичному рівні існуючі у правоохоронній та запобіжній діяльності проблеми [4].

З огляду на це, як видається, важливо з участю та використанням потенційних можливостей учених з'ясувати їх сутність, зміст та генезу розвитку, а також визначити особливості вчинення кримінального право-

порушення, що стосується прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення наукової літератури показало, що досить предметно займаються розробкою проблем з означеної у цій роботі тематиці дослідження займаються наступні учені: А. В. Андрушко, В. С. Батиргареєва, Ю. В. Баулін, А. В. Бойко, В. І. Борисов, Л. П. Бриг, В. В. Василевич, А. А. Вознюк, П. Л. Воробей, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, В. К. Грищук, О. М. Джужа, О. О. Дудоров, О. Г. Колб, В. В. Кузнєцов, М. І. Мельник, В. А. Мисливий, Р. О. Мовчан, А. А. Музика, В. І. Осадчий, А. В. Савченко, М. М. Сенько, А. М. Удод, М. І. Хавронюк, П. Л. Фріс, С. С. Яценко та ін.

Поряд з цим, у контексті сучасних негативних тенденцій розвитку кримінальних правопорушень, пов'язаних з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою в умовах воєнного стану в Україні, вказана тематика на науковому рівні досліджена недостатньо, що й стало вирішальним при виборі предмета цієї статті.

Постановка завдання. Враховуючи зазначене, *метою* даної наукової статті є здійснення всебічного аналізу доктринальних розробок, присвячених означеній тематиці дослідження, а *головним завданням* – встановлення тих теоретико-прикладних проблем, що потребують активізації наукових розробок з питань, що склали предмет цієї роботи – про-

типравне прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою.

Виклад основних матеріалу.

Як свідчить практика, – криміналізація прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, зумовлена ратифікацією Україною Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією [5] Законом від 18 жовтня 2006 р. № 252-V, що набрав чинності 18 липня 2009 року [6].

Як показали результати застосування у цій роботі історико-правового методу пізнання кримінально-правових явищ, до внесення змін до ст. 368 КК на підставі згаданого Закону № 221-VII вказана стаття передбачала кримінальну відповідальність за одержання хабаря [7], що свідчить про суттєве розширення об'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368 КК України.

Поряд з цим, визначаючи стан наукових розробок проблем, пов'язаних з кримінальною відповідальністю за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, необхідно, як видається, орієнтуватися на такі групи наукових досліджень, а саме – на:

1) ті із них, що присвячені загально-теоретичним та спеціальним проблемам запобігання та протидії корупції (О. С. Бондаренко [8], О. М. Бурда [9], С. М. Гусаров [10]; ін.).

2) наукові розробки, в яких висвітлюються особливості кримінальної відповідальності та методики розслідування службових злочинів у цілому (В. М. Кабаєв [11], Е. М. Кісілюк [12], М. В. Фоменко [13]

та ін.) та окремих видів службових кримінальних правопорушень (Д. С. Арсент'єв [14], Ю. О. Чернега [15], М. А. Шепотько [16] та ін.), а також окремі проблеми розмежування таких видів правопорушень (В. І. Дюрдь [17], М. Б. Желік [18] та ін.);

3) наукові роботи, в яких висвітлюються окремі аспекти проблеми притягнення до кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, а саме – О. В. Бобровник [19], А. Б. Старка [20], О. Д. Ярошенко [21] та ін.

Без сумніву, що при з'ясуванні соціально-правової природи ст. 368 КК варто брати до уваги й той факт, що норми КК 1960 р. визначали кримінальну відповідальність за одержання хабаря (ст. 168), посередництво в хабарництві (ст. 169), дачу хабаря (ст. 170) та провокацію хабаря (ст. 171), а тому у більшій мірі в наукових джерелах велась мова про цей злочин.

Зокрема, Д. Г. Михайленко у своїх працях досліджував підстави кримінальної відповідальності за хабарництво, включаючи давання та одержання хабаря. При цьому вказаний автор проводив свої пошуки уже з урахуванням нової концепції правової природи хабарництва у зв'язку з ратифікацією Україною вказаної вище Конвенції у сфері боротьби з корупцією і тенденцій розвитку кримінального законодавства щодо відповідальності за хабарництво досліджено підстави кримінальної відповідальності за хабарництво, що важливо з огляду завдань цієї наукової статті [22].

У ході даного дослідження встановлено, що на сутність науко-

вих розробок мали вплив і прийняті на той час інші законодавчі акти, що стосувались запобігання і протидії корупції. Зокрема, Закон України «Про боротьбу з корупцією» містив обмежене, у порівнянні із сучасним підходом, коло діянь, які визнавалися корупційними, а самі норми даного законодавчого акту були спрямовані на запобігання корупції за допомогою спеціальних заходів фінансового контролю та встановлення деяких заборон, а також на визначення юридичної відповідальності за порушення визначених у законі заборон та обмежень. Водночас, назва Закону, в якій застосовувалося саме вислів «боротьба з корупцією», спонукав до деякого звуженого розуміння заходів, що унормовувалися цим актом, оскільки назва свідчила про те, що до кола таких заходів належать тільки заходи боротьби, проте не визначені заходи запобігання корупції, що визначено як пріоритетну діяльність у ч. 1 ст. 1 КК.

Натомість, у Законі України «Про засади запобігання та протидії корупції», назва якого вже була більш розширеною з точки зору системи заходів, що передбачені у цьому Законі (включає заходи запобігання та заходи протидії), визначалося широке коло суб'єктів, на яких поширюються обмеження та заборони для уникнення корупційних ризиків, більш розгорнуте коло антикорупційних заходів, та містився окремий розділ, присвячений контролю і нагляду за виконанням законів у сфері запобігання та протидії корупції.

Разом з тим, варто у зв'язку з цим зазначити, що у 2010 році окремі положення цього Закону визнані

Конституційним Судом України неконституційними у Рішенні від 6 жовтня 2010 р. № 21-рп/2010 з огляду на те, що законодавець у таких положеннях не врахував, зокрема, що визнання корупційними діями здійснення суто наукової чи викладацької діяльності, якщо вона є джерелом законного та раціонально обґрунтованого за розміром доходу, ніяк не пов'язана з корисливими діями (бездіяльністю) особи при безпосередньому виконанні покладених на неї службових обов'язків, а тому визнання такої діяльності корупційною суперечить положенням Конституції України [23].

Певної уваги, у сенсі змісту предмета цієї наукової статті, заслуговує прийнятий у жовтні 2014 року новий Закон України «Про запобігання корупції», який є чинним, і сьогодні спрямовує свою дію, головним чином, на недопущення проявів корупції, усунення корупційних ризиків, конкретизацію та розширення переліку осіб, які підпадають під дію цього Закону, розширення антикорупційних заходів тощо.

Саме тому та з огляду на поступове удосконалення антикорупційного законодавства України, наукові розробки вчених до 2013 року, без сумніву, мають наукову цінність з точки зору дослідження генезису становлення кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення, включаючи й ті, мова про які ведеться у ст. 368 КК України.

Однією з таких можна назвати роботу В. В. Калитаєва, в якій науковець надає кримінально-правову характеристику новому виду корупційного правопорушення, передбаченого ст. 368 КК України, здійснює порівняльно-правовий аналіз ста-

рої (до 2013 р.) та нової редакції ст. 368 КК України, визначає переваги та недоліки оновленого підходу законодавця до кримінальної відповідальності за ст. 368 КК України [24].

Загалом, варто у зв'язку з цим зауважити, що переважна більшість науковців позитивно оцінила внесення змін до назви і в цілому змісту ст. 368 КК шляхом заміни кримінальної відповідальності за отримання хабаря на відповідальність за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. Так, Ю.Ю. Сивопляс, обґрунтовуючи переваги нової редакції ст. 368 КК України, зробив висновок про те, що такі зміни стали значним кроком вперед у запобіганні та протидії корупції, оскільки законодавець не лише формально змінив назву «хабар» на «неправомірну вигоду», але й виокремив сутнісну характеристику та склад даного виду кримінального правопорушення, що, крім іншого надало можливість вивести однозначне та зрозуміле визначення поняття неправомірної вигоди для всього КК [25, с. 1129-120].

У той самий час, деякі науковці вказують на окремі недоліки нового викладення правопорушення, визначеного ст. 368 КК України, як з огляду певних прогалин у застосованому законодавцем підході до визначення суб'єктивних та об'єктивних елементів складу цього кримінального правопорушення, так і з огляду на наявні у законі недоліки юридичної техніки. Так, О. Узунова та Є. Артьомов з цього приводу констатували, що поставлення в однакове становище осіб, одна з яких прийняла незаконне рішення і отримала за це неза-

конну винагороду, а інша отримала таку винагороду і прийняла незаконне рішення, порушивши права третіх осіб, не може вважатися справедливим, враховуючи, що перша особа фактично спричинила шкоду виключно своїй репутації, а друга – завдала шкоди правам третіх осіб та стабільності суспільних відносин, порушила вимоги ст. 3 Конституції України, підірвавши таким чином авторитет органу державної влади, унеможливила належну реалізацію функцій держави [26, с. 145].

Як встановлено в ході даного наукового пошуку, більш сучасні наукові розробки проблем кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, невід'ємно пов'язані з кримінально-правовою характеристикою корупційних правопорушень як родового по відношенню до неправомірної вигоди поняття. Такі наукові роботи, зазвичай, зосереджені навколо проблеми розуміння сутності корупції та її детермінантів, уніфікації ознак корупційного правопорушення, виявлення форм прояву корупційних діянь та інші питання [27, с. 87].

Висновки. Таким чином, проведений аналіз наукових джерел та законодавчих актів, включаючи чинний КК України, дозволяє констатувати, що без удосконалення правового механізму у цілому з питань, що стосуються запобігання та протидії корупційним правопорушенням, вкрай складно буде підвищити й рівень правозастосовної практики, стосовно притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службо-

вою особою. При цьому пріоритетну роль у вирішенні існуючих у зв'язку з цим проблем мають відігравати науковці, які безпосередньо займаються теоретичною розробкою даної проблематики та обґрунтуванням необ-

хідності її розв'язання з урахуванням кращих світових практик, а також з метою зниження потенційних і реальних посягань на відповідні об'єкти національної безпеки України в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 27.03.2024).
3. Довідка про кримінальні правопорушення Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за 2022-2023 роки. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 27.03.2024).
4. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за 2013 рік. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 27.03.2024).
5. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією: міжнародний документ від 27.01.1999 № ETS173. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text (дата звернення: 27.03.2024).
6. Про ратифікацію Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України від 18.10.2006 № 252-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-16#Text> (дата звернення: 27.03.2024).
7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.12.2012 № 5460-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20121205#Text> (дата звернення: 27.03.2024).
8. Бондаренко О. С. Концепція кримінально-правової протидії корупції: монографія. Суми : Сумський державний університет, 2021. 472 с.
9. Бурда О. М. Запобігання проявам корупції в умовах воєнного стану в Україні. Актуальні проблеми протидії злочинності та корупції: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків, 17 лютого 2023 р.). Харків : Юрайт, 2023. 379 с.
10. Гусаров С. М. Поняття та види корупційних правопорушень, за вчинення яких установлено кримінальну відповідальність. Особливості застосування антикорупційного законодавства: від розслідування до вироку суду. Харків, 2019. С. 52-56
11. Кабаєв В. М. Особливості об'єктивних ознак злочинів, вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 404-409.
12. Кісілюк Е. М. Службова особа як суб'єкт корупційних злочинів. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції*. 2017. № 42. С. 95-96.
13. Фоменко М. В. «Службова особа» як суб'єкт корупційних злочинів: становлення поняття у КК України, види та проблемні питання. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2020. № 1(22). С. 48-56.

14. Арсентьев Д. С. Окремі ознаки об'єктивної сторони зловживання владою або службовим становищем. *Право та державне управління*. 2022. № 3. С. 316–322.
15. Чернега Ю. О. Відповідальність за підкуп за кримінальним правом України. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2019. 223 с.
16. Шепотько М. А. Кримінальна відповідальність за провокацію підкупу. дис. ... доктор філософії. 081 – Право. Одеса, 2022. 239 с.
17. Дюрдь В. І. Проблемні питання відмежування зловживання впливом від суміжних складів злочинів (ст. 368, 368-3, 368-4 КК України). *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*. Харків. 2019. С. 73–75.
18. Желік М. Б. Розмежування складів злочинів, спільною ознакою яких є суспільно-небезпечне діяння у вигляді прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди. Проблеми та стан дотримання захисту прав людини в Україні: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 18-19 серпня 2017 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2017. С. 33–36.
19. Бобровник О. В. Доказування слідчим прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою у досудовому розслідуванні. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 3. С. 28–34.
20. Старка А. Б. Поняття неправомірної вигоди у контексті кримінально-правової характеристики ст. 369-3 КК України. *Збірник наукових статей*. 2019. № 1(10). С. 133–140.
21. Ярошенко О. Д. Кримінальна відповідальність за пропозицію та надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2014. 22 с.
22. Михайленко Д. Г. Підстави кримінальної відповідальності за хабарництво (давання та одержання хабара): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2009. 264 с.
23. Рішення Конституційного суду України від 06.10.2010 № 21-рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v021p710-10#Text> (дата звернення: 27.03.2024).
24. Калитаєв В. В. Кримінально-правова характеристика прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. Вип. 60. 2013. С. 375–380.
25. Сивопляс Ю. Ю. Сучасний стан та перспективи вдосконалення поняття «неправомірна вигода». *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 1(7). С. 117–121.
26. Узунова О., Артьомов Є. Аналіз статті 368 Кримінального кодексу України на відповідність вимогам юридичної техніки, гуманності й верховенства права. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 1(80). С. 141–150.
27. Левчук А. О. Поняття, сутність корупції та корупційних правопорушень. Особливості застосування антикорупційного законодавства: від розслідування до вироку суду. Харків, 2019. С. 86–91.

Pushkar O., Candidate of Law, Doctoral Student, Department of Criminal Law and Procedure State Tax University
ORCID: 0009-0007-9966-9693

On current theoretical and applied problems related to preventing and counteracting the unlawful acceptance of an offer, promise or receipt of an unlawful benefit by an official in conditions of martial law

This scientific article, based on the results of the analysis of criminal proceedings related to the acceptance of an offer, promise or receipt of an unlawful benefit by an official in conditions of martial law in Ukraine (2022-2024), specific practical problems have been identified that identifies the problems arising in law enforcement activities, and proves the need to intensify scientific research on this issue in this regard.

In particular, it has been established that, despite the measures of criminal law, preventive, law enforcement and other nature that have recently been adopted in our country, including those related to its ratification of the Criminal Convention on Combating Corruption, the current state of counteraction to the specified socially dangerous phenomenon does not meet the requirements of the sustainable development of Ukraine, as well as its European integration and North Atlantic intentions, thus acting as one of the obstacles to our country's accession to the European Union and NATO. At the same time, in conditions when scientific research in the indicated areas has been intensified, scientists still ignore relevant theoretical and applied problems related to criminal and punitive activities related to the acceptance of an offer, promise or receipt of an improper benefit by an official.

Based on this, the need has been proven at all levels (legislative, law enforcement, law enforcement, etc.) to increase the effectiveness of the activities of relevant entities, as well as to provide high-quality doctrinal support on this issue.

In this sense, attention is focused on such problematic issues that should become the subject of scientific research, as: distinguishing the specified elements of the criminal offense from related ones; specifying the concept of "unlawful benefit"; assessing the admissibility of evidence obtained in this connection, etc.

Keywords: *acceptance of an offer, promise or receipt of an unlawful benefit by an official; criminal liability; prevention and counteraction to crimes; corruption offense; scientific research; Criminal Code; Criminal Convention on Combating Corruption; public services; official activities.*

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА, ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

DOI: 10.34015/2523-4552.2024.2.07

УДК: 343.1

Бурдоль В. В.,
*здобувач вищої освіти третього
освітньо-наукового рівня
Національного аерокосмічного
університету ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний Інститут»
ORCID: 0000-0003-0776-4612*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Стаття присвячена дослідженню питань значення системи джерел кримінального процесуального права, якими здійснюється нормативно-правове регулювання кримінальних процесуальних відносин з приводу забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. Відмічено, що застосування заходів безпеки під час кримінального провадження відбувається за умови обов'язкового правового опосередкування нормами галузі кримінального процесуального права. Завдяки цьому забезпечується повнота врегулювання цих відносин та чітка визначеність правової поведінки їх учасників, що має забезпечити захист життя, житла, здоров'я та майна учасника кримінального провадження від протиправних посягань. Відмічається, що основу правового регулювання застосування заходів безпеки складає кримінальне процесуальне законодавство, яке представлено виключно актами законодавства України. Але поряд з цим важливу роль у врегулюванні організаційних відносин при застосуванні заходів безпеки відіграють підзаконні у тому числі акти рекомендаційного характеру. Звертається увага, що сучасний стан нормативно-правового регулювання забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства не позбавлений недоліків. Насамперед це стосується необхідності взаємного узгодження норм Конституції України, Кримінального процесуального кодексу України та спеціального закону. З цією метою пропонується у Кримінальному процесуальному кодексі України на рівні його завдань, як елемент засади пріоритету людини, її права та свободи та як частину системи заходів забезпечення кримінального провадження нормативно визначити та більш чітко регламентувати питання забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства.

Ключові слова: кримінальне провадження, кримінальне процесуальне право, кримінальне процесуальне законодавство; забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, гарантії прав та свобод особи.

Постановка проблеми. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства здійснюється в межах певної процесуальної процедури, під час якої між відповідними учасниками кримінального провадження виникають відносини. Ці відносини є предметом регулювання кримінального процесуального права, а тому існують у формі кримінальних процесуальних відносин. Саме норми цієї галузі регламентують застосування вказаних заходів, статус відповідних осіб тощо. І від повноти їх врегулювання та чіткості викладення відповідних норм кримінального процесуального права, їх відповідності загально-визнаним стандартам у цій сфері, конституційним засадам та засадам кримінального провадження залежить дієвість заходів безпеки учасників кримінального судочинства. І тому актуальним завданням науки кримінального процесу є подальше вивчення змісту та удосконаленні правової основи цієї складової кримінального провадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематику прав особи у кримінальному провадженні, зокрема в аспекті права на безпеку та застосування відповідних заходів її забезпечення досліджували такі українські вчені як: В. В. Бурлака, С. В. Гайду, І. В. Гловюк, О. В. Ільченко, Б. М. Качмар, В. В. Корецька, О. П. Корецький, П. С. Михайлов, А. М. Орлеан, Д. П. Письменний, М. А. Погорецький, А. В. Свінцицький, П. В. Серебрянський, В. Є. Тарасенко, Г. К. Тетерятник, Л. Д. Удалова,

С. С. Чернявський та інші. Разом з тим, дослідження процесуально-правових аспектів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства не втрачає своєї актуальності з огляду потребу подальшого удосконалення національного кримінального провадження відповідно до вимог міжнародних та європейських стандартів у сфері кримінального судочинства.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження ролі нормативно-правового основи регулювання забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, а також наведення шляхів його удосконалення.

Виклад основного матеріалу. У фаховій літературі кримінальне процесуальне право характеризують як галузь, яка регламентує кримінальну процесуальну діяльність та регулюють порядок діяльності у кримінальному провадженні та встановлює конкретні правила поведінки учасників кримінального провадженнями [1, с. 54]. З наведеного можна звернути увагу на важливе значення нормативно-правової регламентації для забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, яке є частиною кримінальної процесуальної діяльності як і процесуальні відносини, які виникають у зв'язку зі застосуванням таких заходів. Саме завдяки кримінальному процесуальному праву забезпечується упорядкування цієї особливості системи кримінальних процесуальних відносин. Тут знаходить своє відображення

реалізація регулятивної та охоронної функцій права, зокрема через дію кримінального процесуального права. Адже, як вказують науковці, ця галузь встановлює ефективний порядок кримінального провадження, забезпечуючи оптимальні умови для виконання його завдань, наділяючи органи держави, посадових осіб необхідними повноваженнями, а також створює умови й гарантії, які забезпечують особам, що залучаються до кримінального провадження, захист їх прав, свобод і законних інтересів [1, с. 56]. Тобто правова основа процесуальної діяльності по забезпеченню безпеки учасників кримінального судочинства не тільки упорядковує цю діяльність, а що є не менш значущим, – створює гарантії охорони прав, свобод учасників кримінального провадження та гарантії їх безпеки. Завдяки цьому відповідна діяльність отримує своє нормативне впорядкування, тобто правову визначеність застосування заходів безпеки, а обумовлені нею відносини стають кримінальними процесуальними відносинами. Все це сприяє досягненню мети кримінального провадження.

З'ясувавши роль правового регулювання діяльності по застосуванню заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, наведемо бачення складу його нормативно-правової основи.

Так, ст. 1 КПК України визначає, що кримінальне провадження взагалі та досліджувана у статті діяльність зокрема регламентується актами кримінального процесуального законодавства України. Схожий підхід до визначення правової основи реалізовано у Законах України «Про забезпечення безпеки осіб, які

беруть участь у кримінальному судочинстві» (ст. 4) та «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» (ст. 4). За своєю юридичною природою всі перелічені у кодексі та цих законах України акти є актами законодавства. Це вказує на важливість кримінальних процесуальних відносин, що і обумовлює такий високий рівень засобів їх правового врегулювання як закон. Такий підхід окрім положень ст. 1 КПК України базується і на нормах ст. 92 Конституції України, яка прямо закріплює вимогу, що низка суспільно значущих питань, у тому числі і для сфери кримінального судочинства, визначаються виключно законами України [2]. Тому беручи до уваги наведене та враховуючи приписи ст. 92 Конституції України, доходимо до висновку, що питання забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства мають бути визначені виключно актами кримінального процесуального законодавства.

Але звернемо увагу, що правове регулювання у досліджуваній сфері не обмежується лише актами законодавства. Так, правове регулювання як процес упорядкування суспільних відносин здійснюється за рахунок відповідних засобів, до яких відносять правові (нормативно-правові) акти [3, с. 95-98]. Не заперечуючи провідної ролі актів законодавства як джерел кримінального процесуального права, допускаємо, що регулювання процесуальних відносин здійснюється за допомогою підзаконних актів. О. М. Дроздов відмічає, що у кримінально-процесуальній діяльності існують також організаційно-процесуальні відносини, що регулюються відомчими нормативними актами, і які спрямовані на

організацію виконання норм кримінально-процесуального законодавства [4, с. 9]. Ця позиція заслуговує на увагу.

Так, якщо проаналізувати саме поняття «забезпечення безпеки» (ст. 1 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»), то відмітимо, що це не тільки здійснення правоохоронними органами системи правових заходів, а також система організаційно-технічних та інших заходів. Ця підтверджується також змістом ст. 7 вказаного закону, яка передбачає перелік заходів забезпечення безпеки, де частина з цих заходів не має ані процесуального характеру, ані процесуальної форми реалізації, а носять характер організаційно-технічних заходів. Відповідно, якщо підстави застосування вказаних заходів і передбачені законом, то порядок, умови та способи будуть визначатися підзаконними актами, які регулюють організаційно-процесуальні відносини.

Підставою для віднесення до засобів регулювання кримінального провадження підзаконних нормативно-правових актів є ч. 3 ст. 9 КПК України, у якій вказано, що *закони та інші нормативно-правові акти* України (виділ. авт.), положення яких стосуються кримінального провадження, повинні відповідати цьому Кодексу [5]. Тобто законодавець розрізняє закони та інші нормативно-правові акти, які стосуються кримінального провадження. Отже до правової основи регулювання кримінальних процесуальних відносин щодо забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства відносяться акти законодавства та підзаконні нормативно-правові

акти, які стосуються кримінального провадження та регулюють окремі питань застосування норм кримінального процесуального законодавства.

Враховуючи наведене щодо системи нормативно-правових актів, які регламентують застосування досліджуваних заходів, проаналізуємо роль окремих актів у впорядкуванні досліджуваних у статті правовідносин.

Основоположним нормативно-правовим актом системи кримінального процесуального законодавства є Конституція України, яка має найвищу юридичну силу, що визначає базовий характер цього акта. Аналіз Основного Закону засвідчує, що цей акт безпосередньо визначає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3) [2]. Ці явища і є об'єктом забезпечення під час застосування відповідних заходів (ст. 1 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»). Саме тому звертається увага, що, виходячи з цих положень Конституції України, безпека учасників кримінального судочинства є одним із пріоритетів державної політики, а забезпечення безпеки можна розглядати як конституційну гарантію держави, що тісно пов'язана з окремими принципами кримінального процесу [6, с. 9]. Причому, ч. 3 ст. 3 Основного Закону містить припис, що забезпечення зміст прав і свобод людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [2]. Погодимось з думкою, що керуючись цією нормою можна сказати, що право на безпеку учасників кримінального

провадження слід розглядати як одне із найважливіших конституційних прав людини [7, с. 409]. Своє продовження закріплення основних елементів статусу особи у тому числі тих, що утворюють сферу її особистої безпеки, знаходить у розділі II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» Конституції України. Тому робимо висновок, що в Основному Законі віднаходять своє закріплення норми, якими визначається безпековий статус особи взагалі та у сфері кримінального судочинства зокрема.

Таким чином, Конституція України як джерело кримінального процесуального права є основою правового регулювання забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та на вищому рівні визначає, людину, її безпеку як найвищу соціальну цінність, що обумовлює утвердження та забезпечення цих явищ з боку уповноважених органів у сфері кримінального судочинства, що має віднайти своє відповідне нормативне закріплення. Це робить доцільним закріплення на рівні засад кримінального провадження визнання обов'язку держави забезпечити безпеку особи як учасника кримінального провадження.

Наступним елементом кримінального процесуального законодавства, відповідно до ч. 2 ст. 1 КПК України, є міжнародні договори України. Їх статус в ієрархії нормативно-правових актів національного законодавства визначається ст. 9 Конституції України та ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України», а у кримінальному процесуальному законодавстві відповідно до ч. 2 ст. 1, ч. 4 ст. 9 КПК

України. Важливість норм міжнародних договорів як джерел кримінального процесуального права пов'язана насамперед з тим, що вони містять стандарти прав людини. Вважаємо, що це і визначає роль міжнародних договорів саме як гарантій прав осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, під час застосування до них заходів, зокрема і щодо досліджуваного питання. Зокрема це такі акти як: Загальна декларація прав людини; Міжнародний пакт про громадянські і політичні права; Кодекс поведінки службовців органів правопорядку; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод; Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності; Конвенція ООН проти корупції; Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду; Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми; Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою та ряд інших. Щодо їх ролі, то О.М. Дроздов відмічає, що договори України у сфері боротьби зі злочинністю мають важливе значення в тому, що вони певною мірою уніфікують чинне кримінально-процесуальне законодавство з точки зору загальновизнаних принципів та вимог, що ставляться міжнародним співтовариством до цього виду державної діяльності [4, с. 12]. Погоджуючись з такою думкою відмітимо, що вона акцентує увагу на необхідності подальшої імплементації в національне кримінальне процесуальне законодавство загальновизнаних принципів та вимог по забезпеченню безпеки учасників кримінального судочинства.

Звісно, що ч. 2 ст. 1 КПК України як складові кримінального процесуального законодавства України веде мову виключно про міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Але окремим аспектом застосування міжнародно-правових актів у сфері кримінального судочинства є питання ролі та місця актів рекомендаційного характеру. Зокрема до їх числа у досліджуваній сфері віднесмо такі акти як: Рекомендація № R(85)1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо положення потерпілого в рамках кримінального права і кримінального процесу, Рекомендація № R(97)13 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо залякування свідків і прав сторони захисту, Рекомендація Rec(2005)9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо захисту свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям, Rec(2006)8 Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо допомоги потерпілим від злочинів тощо.

Основне їх призначення сприяти правильному застосуванню положень окремих конвенційних документів. Така їх роль та значення дали підставу О. М. Дроздову для висновку, що положення актів, які мають рекомендаційний характер повинні бути реалізовані в національному кримінально-процесуальному законодавстві [4, с. 13]. Тому доцільним є як узагальнення положень таких рекомендаційних актів, так і опрацювання відповідних пропозицій щодо удосконалення з їх урахуванням положень національного законодавства. Але щодо застосування міжнародно-правових актів

рекомендаційного характеру у сфері кримінального судочинства вказано, що міжурядові і міжвідомчі міжнародні договори мають підзаконний характер, тому що вони, не повинні суперечити міждержавним міжнародним договорам та законам, а також не повинні встановлювати права і обов'язки громадян, у тому числі і у сфері кримінального судочинства [4, с. 12-13]. Це важливий момент, який визначає ієрархію системи міжнародних актів та встановлює межі в яких можуть регулювати суспільні відносини акти рекомендаційного характеру.

Наступним елементом кримінального процесуального законодавства, який визначає питання безпеки учасників кримінального судочинства, є КПК України. Норми, які регламентують досліджувані відносини, враховуючи їх однорідність та відносну відокремленість, вчені вважають окремим інститутом кримінального процесуального права. Так, зауважується, що інститут забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, є важливим елементом системи кримінального процесу України [8, с. 335]. І це так. Але з урахуванням характеристики КПК України як базового акта у цій сфері варто очікувати відповідне врегулювання питання основних питань інституту забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства саме у ньому. Зокрема як це мало місце у ст. ст. 52-1-52-5 КПК України 1960 р. [9].

Щодо сучасного стану правового регулювання питання забезпечення безпеки особи, які беруть участь у кримінальному судочинстві, то І. Гловюк зауважує, що специфіч-

ною рисою КПК України 2012 року стала бланкетна регламентація застосування заходів забезпечення безпеки. Як вона вказує, КПК України загалом передбачає окремі питання (ст. ст. 27; 232, 336; 352 тощо), а інші питання регламентовані Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [10, с. 2]. Тобто законодавець у КПК України передбачив лише окремі процесуальні аспекти застосування вказаного інституту. Але зауважимо, що Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» був прийнятий у 1993 році. Аналіз змін до нього свідчить, що вони істотно не вплинули на сам підхід до правового регулювання вказаного питання, не включили нові зокрема такі, що визначені міжнародними стандартами у цій сфері форми та методи забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. При цьому чинний КПК України був ухвалений на новому ідеологічному підґрунті. Це свідчить про можливі колізії на концептуальному рівні між КПК України та цим законом. Науковці дають різні оцінки стану правової регламентації цього питання у кримінальному процесуальному законодавстві.

Приміром, А. М. Орлеан вказує, що чинний КПК України не повторює, як це було у КПК 1960 р., положення Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», а навпаки – доповнює та розширює систему заходів безпеки, передбачає інші процесуальні можливості для захисту учасників кримінального провадження від протиправного впливу [11, с. 88]. Ця точка зору ха-

рактеризує КПК України як додатковий, але самостійний засіб регулювання вказаної діяльності, беручи до увагу, що ті чи інші питання цього інституту, як вказує А. М. Орлеан, знаходять свій прояв фактично у більшості глав цього нормативно-правового акта. І хоча А. М. Орлеан зазначає, що КПК України «розширює систему заходів безпеки», але це дещо не узгоджується з характеристикою цього акта як базового відносно спеціального Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». Відповідно постає питання про потребу врегулювання на рівні КПК України базових питань вказаного інституту.

Тому поряд з позитивною оцінкою ролі КПК України у цій сфері, окремі науковці зауважують, що цей акт має недоліки. Приміром, А. В. Свінцицький звертає увагу, що чинний КПК України майже не містить норм, які б визначали суб'єктів та процесуальний порядок забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, що, на його думку, пояснюється тим фактом, що інститут забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, регулюється кількома нормативно-правовими актами [12, с. 241]. П. В. Серебрянський констатує, що аналіз норм КПК України свідчить, що питання забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному процесі залишаються не повністю врегульованими, що викликано перш за все відсутністю у КПК 2012 року спеціальних норм стосовно інституту забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному процесі, на відміну

від попереднього КПК 1960 року [13, с. 579]. Б. М. Качмар прямо зауважує, що хоча національне законодавство містить значний масив джерел, які регламентують правовідносини, пов'язані із забезпеченням безпеки учасників кримінального судочинства, проте, він є неузгодженим, містить колізії, прогалини нормативного регулювання [14, с. 9]. Наведена ситуація неоднозначності або навіть неповноти правового врегулювання вказаного питання з урахуванням дії ч. 3 ст. 9 КПК України не могла не бути поміченою науковцями. Зокрема пропонується внесення до КПК України окремого розділу «Забезпечення безпеки осіб, які сприяють кримінальному судочинству», що посприє створенню чіткого алгоритму забезпечення безпеки особам, які її потребують, доповнить та конкретизує вже існуючий Закон України [8, с. 335]. Своєю чергою А. В. Свінцицький додає, що доцільно передбачити процесуальний порядок забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, у КПК України [12, с. 241]. І ці пропозиції заслуговують на увагу.

Але, як вважаємо, кожна з груп науковців має рацію. Так, звісно КПК України як базовий акт у цій сфері має визначати загальні питання інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Це може мати місце на рівні завдань та засад кримінального провадження, окремих елементів процесуального статусу учасників цього провадження (їх прав та обов'язків з приводу забезпечення безпеки), окремих процесуальних інститутів (наприклад, заходів забезпечення кримінального про-

вадження). Приміром О. П. Корецький, В. В. Корецька позитивно оцінюючи той факт, що законодавець у 2000 р. вніс у КПК України (1960 р.) відповідні зміни, чим реалізовував підхід до вдосконалення кримінального процесуального закону, окремо вказують, що убачається вірним підхід законодавця щодо систематизації з включення вказаних норм саме до кодифікованого процесуального закону [15, с. 77]. Тому автор згоден з наведеним висновком вчених, який до того ж підтверджується аналізом відповідних статей КПК України. Тому пропонується визначити у КПК України відповідні положення інституту забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства на рівні завдань (ст. 2), як складова засад кримінального провадження (ст. 8), окремих елементів процесуального статусу учасників цього провадження (їх прав та обов'язків з приводу забезпечення безпеки відповідних осіб (ст. ст. 36, 40, 40-1, 41), окремих процесуальних інститутів (Розділ II). Це сприятиме врахуванню ієрархічності актів кримінального процесуального законодавства та правовій визначеності при регулюванні відносин по забезпеченню безпеки учасників кримінального судочинства.

Складовою кримінального процесуального законодавства є інші закони України. Серед них особливе місце займає Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», який визначає порядок здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здо-

ров'я та майна цих осіб від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя [16]. Науковці характеризують його як спеціальний закон, який регулює цей інститут кримінального провадження, але, зазначають при цьому, що він є застарілим і не відповідає вимогам сучасної кримінальної процесуальної діяльності та європейським стандартам [12, с. 241], а деякі його положення характеризуються невідповідністю новому КПК України та не враховують рішення Європейського суду з прав людини [14, с. 4]. На це була звернута увага. Але до його приведення у відповідність з КПК України він продовжує виконувати функцію регламентації правовідносин, які виникають з приводу забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства.

До числа інших законів, які регламентують певні аспекти інституту забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, варто віднести такі акти, які відіграють наступне значення: Закон України «Про попереднє ув'язнення» створює умови для забезпечення безпеки осіб, узятих під варту, яких розміщують у камерах з додержанням відповідних вимог ізоляції; Кримінально-виконавчий кодекс України у ст. 10 визначає право засуджених, до яких згідно із законом у зв'язку з їх участю у кримінальному судочинстві прийнято рішення про застосування заходів безпеки, адміністрація установи виконання покарань вживає заходів щодо забезпечення безпеки цих осіб; Кодекс України про адміністративні правопорушення у ст. 185-11 встановлює адміністративну відповідальність за

розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, узятої під захист; Кримінальний кодекс України у ст. 380 встановлює кримінальну відповідальність за невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист; Закон України «Про доступ до публічної інформації» визначає порядок та підстави обмеження доступу до інформації; Закон України «Про державну таємницю» в частині віднесення до державної таємниці інформації про зміст матеріалів оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування та судочинства. Наведені акти містять окремі елементи системи гарантій та механізмів належної реалізації забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

Висновки. Розглянувши питання нормативно-правового регулювання забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, відмітимо наступне: визнання на рівні Конституції України людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки в Україні найвищою соціальною цінністю передбачає в силу дії ст. 8 Основного закону належне відображення цих положень у галузевому, зокрема кримінальному процесуальному законодавстві; враховуючи, що безпека особи є одним з конституційно визначених об'єктів утвердження та забезпечення, беручи до уваги відмічену неповноту нормативно-правового регулювання кримінальних процесуальних відносин в цій частині, вбачається доцільним приведення у відповідність базового Закону, який зараз регламентує ці питання, до змісту і форми КПК України, а також більш системне

відображення в останньому інституту забезпечення безпеки його учасників; визнання в Конституції України безпеки людини як найвищої соціальної цінності обумовлює утвердження та забезпечення її у сфері кримінального судочинства у формі обов'язку уповноважених органів держави та їх посадових осіб, що має віднайти своє відповідне нормативне закріплення на рівні завдань та засад кримінального провадження; відмічається важлива роль підзаконних та міжнародних актів рекомендаційного характеру у підвищенні ефективності та дієвості

форм та способів регулювання відповідних правових відносин, де такі акти слугують нормативними засобами впровадження відповідних законодавчих стандартів та практик у правозастосовну діяльність по забезпеченню безпеки учасників кримінального судочинства.

Відповідно, подальшим завданням науки кримінального процесу слід вважати змістовний аналіз та удосконалення аспекту процесуального порядку забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процес : підручник / [Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. П. Письменний та ін.]; за заг. ред. Д. П. Письменного, Л. Д. Удалової, М. А. Погорецького, С. С. Чернявського. Київ, «ЦУЛ», 2022. 780 с.
2. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. с. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 26.02.2024).
3. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. К. : Ваіте, 2015. 392 с.
4. Дроздов О. М. Джерела кримінально-процесуального права України : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.09. Х., 2004. 19 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон від 13.04.2012 № 4651-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 26.02.2024).
6. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та інших осіб в інтересах правосуддя: науково-методичні рекомендації / Цуцкірідзе М. С., Тетерятник Г. К., Бурлака В. В., Тарасенко В. Є., Гайду С. В. та ін. О., 2022. 65 с.
7. Михайлов П. С. Безпека учасників кримінального провадження як правове поняття. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія «Право»*. 2022. Випуск 69. С. 408–411.
8. Ільченко О. В., Анісімова Ю. В. Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: процесуальні аспекти. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 332–335.
9. Кримінально-процесуальний кодекс України : Закон, кодекс від 28.12.1960 № 1003-05. Верховна Рада УРСР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05#Text> (дата звернення: 26.02.2024).
10. Гловюк І. Як Закон України "про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві" співвідноситься з кримінальним процесуальним кодексом України в контексті СНПК? : експертний коментар. Аналітичний центр ЮрФем. Київ. 2024. URL : <https://jurfem.com.ua/expertnyy-komentar-bezpeka-snpk/> (дата звернення: 27.02.2024).

11. Орлеан А. М. Процедура забезпечення безпеки учасників кримінального провадження: адаптація законодавства України до європейських стандартів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. № 3 (7). С. 87–92.
12. Свінцицький А. В. Нормативне підґрунтя забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 6. С. 240–242. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-6/58>
13. Серебрянський П. В. Порівняльно-аналітична характеристика правового регулювання застосування заходів безпеки до учасників кримінального процесу (зарубіжний досвід формування правової доктрини). *Право і суспільство*. 2016. № 3 (1). С. 193–198.
14. Качмар Б. М. Механізм забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві (кримінальний процесуальний аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Х., 2017. 20 с.
15. Корецький О. П., Корецька В. В. Безпека учасників кримінального судочинства. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*, 2021 (32). С. 75–82. DOI: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2021-32-11>
16. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23.12.2093 № 3782-XII (зі змінами та доповненнями). Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 11, ст. 51.

Burdol V., PhD student of National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute»

ORCID: 0000-0003-0776-4612

Regulatory and legal regulation of ensuring the safety of participants in criminal judicial proceedings

The article is devoted to the study of the importance of the system of sources of criminal procedural law, which carry out the regulatory and legal regulation of criminal procedural relations regarding the security of participants in criminal proceedings. It is noted that the application of security measures during criminal proceedings occurs under the condition of mandatory legal mediation by the norms of the field of criminal procedural law. Due to this, the completeness of the regulation of these relations and the clear definition of the legal behavior of their participants are ensured, which should ensure the protection of the life, housing, health and property of the participant in criminal proceedings from unlawful encroachments. It is noted that the basis of the legal regulation of the application of security measures is criminal procedural legislation, which is represented exclusively by acts of the legislation of Ukraine. But along with this, an important role in the regulation of organizational relations when applying security measures is played by subordinate legislation, including acts of a recommendatory nature. It is noted that the current state of regulatory and legal regulation of ensuring the security of participants in criminal

proceedings is not without shortcomings. First of all, this concerns the need for mutual coordination of the norms of the Constitution of Ukraine, the Criminal Procedure Code of Ukraine and a special law. To this end, it is proposed in the Criminal Procedure Code of Ukraine at the level of its tasks, as an element of the principle of the priority of the person, his rights and freedoms and as part of the system of measures to ensure criminal proceedings, to normatively define and more clearly regulate the issue of ensuring the safety of participants in criminal proceedings.

Keywords: *criminal proceedings, criminal procedural law, criminal procedural legislation; ensuring the safety of participants in criminal proceedings, guarantees of the rights and freedoms of the individual.*

DOI: 10.34015/2523-4552.2024.2.08

УДК: 343.13

Романюк М. Ф.,
аспірант кафедри кримінального
процесу та криміналістики
факультету № 1 Львівського
державного університету
внутрішніх справ

МІЖНАРОДНО-ПРОВАВА ОСНОВА ЗДІЙСНЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У статті з'ясовано міжнародно-правову основу здійснення спеціального судового провадження. З цією метою визначено допустимість застосування здійснення спеціального судового провадження на рівні міжнародно-правових актів та встановлено відповідність національного кримінального процесуального законодавства вимогам міжнародних механізмів *in absentia*.

Доведено, що спеціальне судове провадження, ані з позиції правого забезпечення, ані з позиції практики застосування, не можна розглядати ізольовано, винятково в контексті національного права. Це обумовлено тим, що процедура *in absentia* є предметом міжнародного правового регулювання, що не може не впливати на нормативне урегулювання та правозастосування національними органами в силу міжнародних договірних зобов'язань України

Під час дослідження увагу приділено міжнародним договорам (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права; Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків); актам Європейського Союзу (Директива ЄС 2016/343 від 9.03.2016 р. щодо посилення деяких аспектів презумпції невинуватості та права бути присутніми на судовому розгляді у кримінальному провадженні); актам Комітету міністрів Ради Європи (Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи № R (87) 18 щодо спрощення кримінального провадження; Резолюція Комітету Міністрів Ради Європи (75)11 від 19 січня 1973 року «Про критерії, які регламентують розгляд, що проводиться у відсутність обвинуваченого»); рішенням ЄСПЛ.

Дослідження міжнародно-правової основи здійснення спеціального судового провадження засвідчило той факт, що забезпечуючи право особи на особисту присутність у судовому процесі міжнародно-правові акти допускають можливість здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого, але за умови дотримання певних умов та процедур з метою забезпечення права особи на справедливий суд. Водночас, у національному законодавстві мають бути враховувано вимоги міжнарод-

них механізмів in absentia та зокрема вимог щодо забезпечення прав особи, відносно якої здійснюється спеціальне судове провадження.

Ключові слова: кримінальний процес, спеціальне судове провадження, in absentia, кримінальне провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого; міжнародні договори; Європейський суд з прав людини.

Постановка проблеми. Спеціальне судове провадження, ані з позиції правового забезпечення, ані з позиції практики застосування, не можна розглядати ізольовано, винятково в контексті національного права. Це обумовлено тим, що процедура in absentia є предметом міжнародного правового регулювання, що не може не впливати на нормативне урегулювання та правозастосування національними органами в силу міжнародних договірних зобов'язань України. Крім того, слід взяти до уваги, що процедура in absentia використовувалась різними країнами ще до запровадження цього інституту в Україні і відповідно була предметом розгляду Європейського суду з прав людини, уповноважених органів ООН.

Аналіз останніх досліджень. Питання застосування процедури in absentia та порядку здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого досліджували: І. В. Гловюк, О. В. Калінніков, І. З. Калька, Г. В. Матвієвська, О. О. Нагорнюк-Данилюк, І. В. Оборнова, Є. М. Пеліхос, Р. Г. Песцов, Д. С. Слінько та ін.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні міжнародно-правової основи здійснення спеціального судового провадження. Для цього слід, *по-перше*, визначити допустимість застосування здійснення спеціального судового провадження на рівні міжнародно-правових актів; *по-друге*, встановити відповідність національ-

ного кримінального процесуального законодавства вимогам міжнародних механізмів in absentia.

Виклад основного матеріалу.

Перш за все слід зауважити про забезпечення та гарантування права особи бути присутнім у судовому засіданні. Так, У п. 3 «с» ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4.11.1950 р. закріплено право кожного обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника [1]. У п. 3 «д» ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. також передбачено право кожного при розгляді пред'явленого обвинувачення бути присутнім і захищати себе особисто або за посередництвом обраного захисника [2]. Таким чином, особиста присутність особи у судовому процесі передбачена як одна з найбільш фундаментальних гарантій права на справедливий суд.

Поряд з правилами, які гарантують особі його особисту присутність у судовому розгляді, міжнародно-правовими актами передбачена можливість здійснення провадження за відсутності обвинуваченого. Так, Європейською конвенцією про міжнародну дієвість кримінальних вироків від 28.05.1970 р. передбачено процедуру виконання вироків, винесених за відсутності обвинуваченого (ст. ст. 21- 30) [3].

У Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи № R (87) 18 щодо спрощення кримінального провадження, зазначається, що «державичлени повинні розглянути та дозволити судам першої інстанції розглянути справи й ухвалювати відповідно до них рішення за відсутності обвинуваченого, принаймні щодо дрібних правопорушень, з урахуванням виду покарання, яке може бути накладене, та за умови, що обвинувачений був проінформований належно про дату судового засідання і про своє право на законне чи інше представництво» (принцип III, б) [4].

Резолюція Комітету Міністрів Ради Європи (75)11 від 19 січня 1973 року «Про критерії, які регламентують розгляд, що проводиться у відсутність обвинуваченого», передбачає, що «розгляд може бути проведений у відсутності обвинуваченого, за таких умов: своєчасного повідомлення особи про проведення розгляду і надання йому достатнього часу для підготовки захисту; наявності підтвердження про фактичне отримання такого повідомлення; проведення розгляду в загальному порядку і наданні захисту права втручатися в цей процес; забезпечення надання особі судового рішення, прийнятого за наслідками розгляду, і обчислення термінів на оскарження з моменту вручення такого рішення; надання особі права на оскарження судового рішення; забезпечення права особи на повторне проведення розгляду в загальному порядку, якщо його відсутність була викликана наявністю поважних причин, про які він не міг повідомити уповноважені органи» [5].

Також слід звернутись до Зауважень загального порядку № 32 до

ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, які винесені Комітетом ООН із прав людини 23.08.2007 р, в яких у п. 36 зазначено, що «провадження за відсутності обвинуваченого за деяких обставин може бути допустимим в інтересах належного відправлення правосуддя, тобто коли обвинувачені, хоча й були поінформовані про судовий процес достатньо завчасно, відмовляються скористатися своїм правом бути присутніми. Отже, такі судові процеси сумісні з підпунктом (d) пункту 3 статті 14 лише в тому випадку, якщо вжито необхідних заходів для своєчасного виклику обвинувачених і їх попереднього інформування про дату та місце їхнього судового розгляду та вимагання їх присуття» [6].

З огляду на зазначене можна констатувати, що на рівні міжнародно-правових актів здійснення кримінального провадження за відсутності обвинуваченого визнається допустимим, але за умови дотримання певних умов та процедур з метою забезпечення права особи на справедливий суд. Відповідно, у національному законодавстві мають бути враховувано вимоги міжнародних механізмів *in absentia* та зокрема вимог щодо забезпечення прав особи, відносно якої здійснюється спеціальне судове провадження.

Процедури *in absentia* неминуче припускають деякий відступ від загальних правил здійснення кримінального провадження. Саме тому потрібно дотримуватись вимог правомірності судового розгляду за відсутності обвинуваченого. Істотну роль у цьому відіграють рішення ЄСПЛ, в яких протягом останніх десятиліть було сформу-

льовано критерії правомірності здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого.

Особлива увага у рішеннях ЄСПЛ приділяється питанню забезпечення прав відсутнього в залі судового засідання обвинуваченого. У своїх рішеннях ЄСПЛ неодноразово наголошував на необхідності забезпечення його процесуальних прав. До прав, що підлягають безумовному дотриманню, насамперед, відносяться: право бути присутнім під час розгляду справи, право на захист, право бути вислуханим, право оскаржити заочний вирок.

Основні принципи провадження *in absentia* сформульовані у правових позиціях ЄПСЛ, зокрема у таких рішеннях по справах «*Sejdovic v. Italy*» від 1.03.2006 (заява № 56581/00) [7], «*Somogyi v. Italy*» від 15.05.2004 (заява № 67972/01) [8], «*Sanader v. Croatia*» від 12.02.2015 (заява № 66408/12) [9], «*Medenica v. Switzerland*» від 14.06.2001 (заява № 20491/92) [10], «*Krombach v. France*» від 13.02.2001 (заява № 29731/96) [11], «*A. and others v. the United Kingdom*» від 19.02.2009 (заява № 3455/05) [12]. Сформульовані у вказаних рішеннях висновки свідчать про те, що ЄСПЛ визнає існування процедури кримінального провадження за процедурою *in absentia* за умови, що під час його здійснення дотримуються гарантії, що забезпечують права людини, закріплені Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод. Процедура *in absentia* відповідатиме ст. 6 Конвенції тільки у тому випадку, якщо державні органи вживають заходів для ретельної перевірки того, чи дійсно

особа безумовно відмовилася від свого права виступати у суді.

Під час розгляду питання про міжнародно правову основу здійснення спеціального судового провадження слід також згадати про Директиву ЄС 2016/343 від 9.03.2016 р. щодо посилення деяких аспектів презумпції невинуватості та права бути присутніми на судовому розгляді у кримінальному провадженні [13]. Директивою, зокрема, закріплено розширені гарантії у частині забезпечення права на участь у судовому розгляді, яке є складовою права на справедливий суд.

Так, у ч. 2 ст. 8 Директиви ЄС 2016/343 визначено, що «держави-члени можуть передбачити, що судовий розгляд, результатом якого може бути ухвалення рішення про винність чи невинуватість підозрюваного чи обвинуваченого, може проводитися за його відсутності за умови, що: (а) підозрюваний чи обвинувачений своєчасно повідомлений про судовий розгляд та про наслідки неявки; або (б) підозрюваний або обвинувачений, будучи повідомленим про судовий розгляд, представлений уповноваженим адвокатом, який був залучений або підозрюваним або обвинуваченим, або державою». Відповідно до ст. 9 Директиви ЄС 2016/343: «Держави-члени гарантують, що у випадках, коли підозрювані чи обвинувачені не були присутні на судовому розгляді та не було дотримано умов, викладених у ч. 2 ст. 8, вони мають право на новий судовий розгляд або інший засіб правового захисту, який дозволяє новий розгляд справи по суті, включаючи дослідження нових доказів, що може призвести до скасування початкового рішення» [13].

Щодо значення наведених положень Директиви ЄС 2016/343 зазначимо, що відповідно до положень ст. 288 Договору про Європейський Союз «директива є документом, який обов'язковим для країн-членів в частині результату, який необхідно досягти, проте, який залишає країнам свободу у виборі засобів, за допомогою яких вони будуть досягати вказаного результату» [14]. Це означає, що для імплементації директив, країнам ЄС зазвичай необхідно приймати додаткові нормативно-правові акти. Незважаючи на те, що Україна не є членом ЄС, проте статус кандидата зобов'язує її виконати Копенгагенські критерії. Слід підтримати позицію висловлену окремими правниками позицію, що «положення ст. ст. 8, 9 Директиви вказують на необхідність наявності у процесуальному законодавстві механізмів з'ясування чи було належним чином повідомлено особу про судовий розгляд, а також право особи на новий судовий розгляд у випадку недотримання таких умов» [15, с. 102]. Про необхідність урахування процедурних стандартів кримінального провадження, які наявні у праві ЄС (у тому числі, Директиви № 2016/343/ЄС про посилення деяких аспектів презумпції невинуватості і право бути присутнім у суді в ході кримінального судочинства) з під час внесення змін та доповнення до КПК України з метою апроксимації з правом ЄС також наголошує і І.В. Гловюк [16, с. 77].

Слід підтримати висловлені позиції щодо необхідності врахування у національному законодавстві сформульованих у Директиві інструментів щодо захисту прав обвинувачених у кримінальних провадженнях *in absentia*. Питання захисту прав

людини є однією з головних при оцінці результатів для вступу країни до Європейського Союзу, тому без імплементації положень Директиви у національне кримінальне процесуальне законодавство виконання зобов'язань для вступу буде не повне.

Висновки. Під час з'ясування міжнародно-правової основи здійснення спеціального судового провадження увагу приділено міжнародним договорам (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права; Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків); актам Європейського Союзу (Директива ЄС 2016/343 від 9.03.2016 р. щодо посилення деяких аспектів презумпції невинуватості та права бути присутніми на судовому розгляді у кримінальному провадженні); актам Комітету міністрів Ради Європи (Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи № R (87) 18 щодо спрощення кримінального провадження; Резолюція Комітету Міністрів Ради Європи (75)11 від 19 січня 1973 року «Про критерії, які регламентують розгляд, що проводиться у відсутність обвинуваченого»); рішенням ЄСПЛ.

Дослідження міжнародно-правової основи здійснення спеціального судового провадження засвідчило той факт, що забезпечуючи право особи на особисту присутність у судовому процесі міжнародно-правові акти допускають можливість здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого, але за умови дотримання певних умов та процедур з метою забезпечення права осо-

би на справедливий суд. Водночас, у національному законодавстві мають бути враховувано вимоги міжнародних механізмів in absentia та зокрема

вимог щодо забезпечення прав особи, відносно якої здійснюється спеціальне судове провадження.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Міжнародний документ від 4.11.1950 р URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 13.03.2024).
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Міжнародний документ від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#top (дата звернення: 13.03.2024).
3. Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків: Міжнародний документ від 28.05.1970. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_341#Text (дата звернення: 13.03.2024).
4. Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи № R (87) 18 щодо спрощення кримінального провадження, схвалені 17.09.1987 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_87_18_1987_09_17.pdf (дата звернення: 13.03.2024).
5. Про критерії, які регламентують розгляд, що проводиться у відсутність обвинуваченого : Резолюція Комітету Міністрів Ради Європи (75)11 від 19 січня 1973 року. URL: http://echr-base.ru/res75_11.jsp (дата звернення: 13.03.2024).
6. General Comment No. 32. Article 14: Right to equality before courts and tribunals and to a fair trial. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/606075?ln=en&v=pdf> (date of application: 13.03.2024).
7. Case of Sejdic v. Italy (Application № 56581/00) : Judgment of 01 March 2006. *European Court of Human Rights*. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72629> (date of application: 13.03.2024).
8. Case of Somogyi v. Italy (Application № 67972/01) : Judgment of 18 May 2004. *European Court of Human Rights*. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61762> (date of application: 13.03.2024).
9. Case of Sanader v. Croatia (Application № 66408/12) : Judgment of 12 February 2015. *European Court of Human Rights*. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-151039> (date of application: 13.03.2024).
10. Case of Medenica v. Switzerland. (Application no. 20491/92). Judgment. 14 June 2001. *European Court of Human Rights*. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59518> (date of application: 13.03.2024).
11. Case of Krombach v. France. (Application no. 29731/96). Judgment. 13 February 2001. *European Court of Human Rights*. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59211> (дата звернення: 13.03.2024).
12. Case of A. and others v. the United Kingdom. (Application no. 3455/05). Judgment 19 February 2009. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91403> (date of application: 13.03.2024).
13. Directive (EU) 2016/343 of the European Parliament and of the Council of 9 March 2016 on the strengthening of certain aspects of the presumption of innocence and of the right to be present at the trial in criminal proceedings. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/343/oj> (date of application: 13.03.2024).
14. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями: Міжнародний

документ від 07.02.1992, 25.03.1957. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 13.03.2024).

15. Левковець А. Ю. Забезпечення презумпції невинуватості та права бути присутнім під час судового розгляду у ЄС та проблематика гармонізації національного процесуального законодавства із директивою (ЄС) 2016/343 від 09 березня 2016 року. *Україна – ЄС: питання гармонізації кримінального та кримінального процесуального законодавства: матеріали Круглого столу (22 червня 2023 року)* / упор. І. В. Гловюк, Н. Р. Лашук. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С. 99–103.

16. Гловюк І. В. Архітектоніка кпк України в аспекті права ЄС: деякі прогнози. *Україна – ЄС: питання гармонізації кримінального та кримінального процесуального законодавства: матеріали Круглого столу (22 червня 2023 року)* / упор. І. В. Гловюк, Н. Р. Лашук. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С. 77–83.

Romanyuk M., PhD student of Department of Criminal Law and Criminology of Faculty No. 1 of the LvDUVS

The International Legal Framework for Conducting Special Judicial Proceedings

The article explores the international legal framework for conducting special judicial proceedings. For this purpose, it identifies the admissibility of implementing such proceedings at the level of international legal instruments and examines the compliance of national criminal procedural legislation with the requirements of international in absentia mechanisms.

It is argued that special judicial proceedings cannot be considered in isolation—neither from the perspective of legal regulation nor practical application—exclusively within the context of national law. This is due to the fact that in absentia procedures are subject to international legal regulation, which inevitably impacts the normative framework and legal practice of national authorities in light of Ukraine's international treaty obligations.

The study focuses on international treaties (the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the International Covenant on Civil and Political Rights, the European Convention on the International Validity of Criminal Judgments); EU legal acts (EU Directive 2016/343 of March 9, 2016, on strengthening certain aspects of the presumption of innocence and the right to be present at trial in criminal proceedings); documents of the Council of Europe's Committee of Ministers (Recommendation No. R (87) 18 of the Committee of Ministers concerning the simplification of criminal justice; Resolution (75)11 of January 19, 1973, on the criteria governing proceedings conducted in the absence of the accused); and judgments of the European Court of Human Rights (ECtHR).

The research into the international legal basis for conducting special judicial proceedings demonstrates that while international legal instruments guarantee the right of an individual to be personally present at trial, they also allow for the

possibility of criminal proceedings in the absence of the suspect or accused. However, this is subject to the fulfillment of specific conditions and procedures aimed at safeguarding the individual's right to a fair trial. At the same time, national legislation must reflect the requirements of international in absentia mechanisms, particularly those related to ensuring the rights of individuals subject to special judicial proceedings.

Keywords: *criminal process; special judicial proceedings; in absentia; criminal proceedings in the absence of the suspect or accused; international treaties; European Court of Human Rights.*

Рекомендації до уваги авторів!

Журнал «Вісник Пенітенціарної асоціації України» є науковим виданням громадської організації «Пенітенціарна асоціація України» та приватної установи «Науково-дослідний інститут публічного права». Відповідно до Постанови Президії ВАК України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15.01.2003 № 7-05/1 **наукові статті**, зокрема, **мають містити такі необхідні елементи**: постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми й на яких ґрунтується автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується зазначена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з цього дослідження й перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Разом із рукописом подається і його електронна копія. Обсяг статті має становити до 15 сторінок тексту на папері формату А4 через 1,5 інтервал, шрифт – 14-й кегель. Електронні варіанти малюнків і таблиць подаються окремими файлами у форматі А5. Посилання на джерела в тексті слід наводити у квадратних дужках із зазначенням номерів сторінок відповідного джерела, наприклад [1, с. 235] або [2, с. 8; 3, с. 45; 9, с. 20]. Список використаних джерел подають наприкінці статті в порядку появи посилань у тексті відповідно до міждержавних і державних стандартів. Статті, подані з порушенням зазначених вимог, не приймаються до друку.

Анотації необхідно подавати українською й англійською мовами обсягом не менше ніж 1800 знаків кожна разом із ключовими словами. Назву статті й відомості про автора (прізвище, ім'я та по батькові (повністю), науковий ступінь, вчене звання, посада, домашній і службовий номери телефонів) подають українською та англійською мовами.

До рукопису додаються (на окремому аркуші) відомості про автора (або одного з авторів): місце роботи (служби), посада, поштова адреса, телефон, електронна адреса для листування та погодження деталей публікації, ORCID ID.

Статті, подані в журнал, друкуються в авторській редакції. За достовірність наведених фактів, цитат, статистичних даних та інших відомостей, а також відсутність у статті запозичених матеріалів без посилання на джерела **відповідає автор.**

Attention authors!

The journal «Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine» is the scientific edition of the Public organization «Penitentiary Association of Ukraine» and private institution «Scientific Institute of Public Law». According to the Decree of the Presidium of Higher attestation Commission of Ukraine «About increase of requirements for professional publications included in the lists of Higher Attestation Commission of Ukraine» dated January 15, 2003 № 7-05/1, in particular, **scientific articles must contain such necessary elements**: formulation of the problem in general and its connection with important scientific or practical tasks; analysis of recent researches and publications which initiated solving this problem, and in which based the author, the selection is not resolved before the general problem which is dedicated to the designated article; formulation of the objectives of article (setting tasks); description of main material of research with full justification of scientific results; conclusions from this study and prospects for further research in this direction.

The manuscript is represented together with its electronic copy. The volume of articles up to 15 pages of text on A4 size paper 1,5 interval, font 14-PT. It should not be overloaded with references (10–15). Electronic versions of figures and tables are submitted as separate files in A5 format. References in the text should be in square brackets, indicating page numbers of the corresponding source. For example: [1, p. 235] or [2, p. 8; 3, p. 45; 9, 20]. The list of used sources is represented at the end of the article in order of appearance of references in the text, according to international and state standards. Articles submitted with violation of these requirements will not be accepted for publication.

Abstracts must be submitted in Ukrainian and English, no less than 1800 characters each, including keywords. Title of the article and information about authors (surname, name and patronymic (fully), academic degree, academic title, position, home and office phone numbers) are represented in Ukrainian and English.

The manuscript is attached (on a separate sheet): information about the author (or authors): place of work (office), job title, postal address, telephone, e-mail address for correspondence and arrange publication, ORCID ID.

Articles submitted to the journal published in author's edition. For the reliability of facts, quotations, statistical data and other information, and the absence of the article borrowed materials without reference to the source author **is responsible**.

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

- Ярмиш О. Н., Греченко В. А.,**
СПРАВА ПОДІЛЬСЬКОГО РАЙХАРЧОТОРГУ В М. КИЄВІ (1953 Р.) **5**

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

- Кайда Н. Я., Дубас Д. І.,**
ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ ВИКРИВАЧІВ: МІЖНАРОДНИЙ
ДОСВІД ТА АКТУАЛЬНА НАЦІОНАЛЬНА СУДОВА ПРАКТИКА **15**

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

- Пабат О. В.,**
АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОШИРЮВАННЯ
НЕПРАВДИВИХ ЧУТОК У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ **23**

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

- Заїка Д. Є.,**
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОГРАМ З ВИПРАВЛЕННЯ
ТА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ ЗА РІШЕННЯМ СУДУ **31**
- Луценко І. Г.,**
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА ЯК ФАКТОР, ЩО ЖИВИТЬ ТОРГІВЛЮ
ОРГАНАМИ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ **38**

Пушкар О. А.,

ПРО АКТУАЛЬНІ ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ, ЩО
СТОСУЮТЬСЯ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ПРОТИПРАВНОМУ
ПРИЙНЯТТЮ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ
НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ

45

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА;
СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА, ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА
ДІЯЛЬНІСТЬ**

Бурдоль В. В.,

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ
УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

53

Романюк М. Ф.,

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ОСНОВА ЗДІЙСНЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО
СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ

65

CONTENT

THEORY AND HISTORY OF THE STATE AND LAW. THE HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL STUDIES

- Yarmysh O., Grechenko V.,**
THE CASE OF THE PODILSKY RAIKHARCHOTORG IN KYIV (1953)HT **12**

LABOR LAW; THE RIGHT TO SOCIAL SECURITY

- Kaida N., Dubas D.,**
GUARANTEES FOR THE PROTECTION OF WHISTLEBLOWERS' LABOR
RIGHTS: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND CURRENT NATIONAL
JUDICIAL PRACTICE **21**

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS. FINANCE LAW. INFORMATION LAW

- Pabat O.,**
ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY FOR SPREADING FALSE RUMORS
IN SOCIAL NETWORKS **30**

CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY. CRIMINAL-EXECUTIVE LAW

- Zaika D.,**
LEGAL REGULATION OF THE APPLICATION OF REHABILITATION AND
RESOCIALIZATION PROGRAMS FOR CONVICTED PERSONS BY COURT
DECISION **37**

- Lutsenko I.,**
THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR AS A FACTOR FUELLING ORGAN
TRAFFICKING: CRIMINOLOGICAL PERSPECTIVE **44**

- Pushkar O.,**
ON CURRENT THEORETICAL AND APPLIED PROBLEMS RELATED TO
PREVENTING AND COUNTERACTING THE UNLAWFUL ACCEPTANCE
OF AN OFFER, PROMISE OR RECEIPT OF AN UNLAWFUL BENEFIT BY
AN OFFICIAL IN CONDITIONS OF MARTIAL LAW **52**

**CRIMINAL PROCESS AND FORENSICS;
FORENSIC EXPERTISE, OPERATIVE AND INVESTIGATIVE
ACTIVITY**

Burdol V., REGULATORY AND LEGAL REGULATION OF ENSURING THE SAFETY OF PARTICIPANTS IN CRIMINAL JUDICIAL PROCEEDINGS	63
Romanyuk M., THE INTERNATIONAL LEGAL FRAMEWORK FOR CONDUCTING SPECIAL JUDICIAL PROCEEDINGS	71

ЖУРНАЛ
JOURNAL

ВІСНИК ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ АСОЦІАЦІЇ
УКРАЇНИ № 2(28)/ 2024

BULLETIN OF THE PENITENTIARY
ASSOCIATION OF UKRAINE № 2(28)/ 2024

Матеріали подано в авторській редакції

Відповідальний за випуск
Голубов А. Є.

Дизайн обкладинки та верстання
Кандиба Т. П.

Надруковано з готових, редагованих макетів в друкарні ФОП «Кандиба Т. П.»	Підписано до друку 25.04.2024. Формат 60x84/8. Папір офсетний. Ум. друк. арк. 9,43 Зам. № ____

Свідоцтво про внесення
до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК № 5263
від 20.12.2016.

м. Бровари
вул. Незалежності, 16
e-mail: dizl8@ukr.net
тел.: (067) 231-02-86
(099) 912-31-22
(099) 120-25-24

ISSN 2523-4552

9 772523 455001

02